

A „TERV” ÉS VÉGREHAJTÓI

Katonák a megtorlás fogaskerekei között

De volt-e Terv? – teszi fel a kérdést híres regényében Umberto Eco. Előző művében, a megejtő *A rózsza nevében*, még azt a választ kaptuk, hogy tettes van, de Terv nem volt. Itt azonban már mintha a történelem századain átívelő, és a dolgokból kikombinálható megvalósulásáról tudósítana bennünket... Eco óta divat a történetek mögött munkáló Terv keresése. Az elzárt dokumentumok hiánya, a titokzatos szervezetek és ügyek jellemző és örök misztifikálódása a forradalom utáni megtorlás kutatóját is sarkallja a mindenbe beleszövődő és egy központból kisugárzó Terv felfedezésére. Az azonban, hogy valójában lett volna ilyen, kétséges. Hihetőbbnek tűnik a maga előtt mindent felfaló, végül félelmetes monstrummá növekedett kisgömböc meséjében keresni a megoldást. Eszerint a megtorlás gondolata, tervei térben és időben szélesedtek, formálódtak, mígnem magyarok tízezreit terelték az irdatlan és mindent felemészítő gyomorba.

Mindszenty a Fehér Könyvben

A széles közvélemény számára a „Terv” első összefoglalását a Fehér Könyv jelentette, melynek megjelenéséről a Népszabadság 1956. december 9-én tudósított. A nyomdai átfutást is beleszámítva valószínűnek tűnik, hogy a könyv már az MSZMP KB decemberi ülése előtt elkészült. Lehetséges, hogy szövegét, a jóváhagyás és javítás után, oroszból fordították vissza. Erre utal az is, hogy tartalmát a Pravda már december közepén négy részben ismertette. (Ugyancsak az orosz eredetire vallhat a könyv 61. oldalának Mindszenty-idézete: „Szózatom más részletekre tudatosan nem terjedt ki – szövege – mert amint mondtam, világos és elég”, ahol a „szövege” magyartalan használatában leginkább az orosz „szkaszal on” szolgai másolása köszön vissza.)

A könyv hangvétele és tartalma nem volt új az olvasó számára, anyaga nagyrészt a Népszabadság novemberi – szignálatlan – cikkeiben már megjelent.

Ha a könyvben leírt atrocitások vidéki helyszíneit megnézzük, akkor azok négy területi csoportra oszthatók: Ózd és Miskolc, a Füzesabonyi járás (Füzesabony, Mezőtárkány), a Győr-Szombathely (Győr, Pápa, Mihályi, Tét, Ujkér, Bősárány, Csorna, Szombathely) és a Szekszárd-Baja-Kiskunmajsa-Szeged vonal. Jól rímél ez a szovjet felvonulási vonalakkal és a felsorolással, amit Kádár János november 11-i rádióbeszédében mondott el: „... Dunántúlon, különösen pedig Bács megye déli részén és a győr-soproni vonalon jól szervezett fegyveres ellenforradalmi banditák százával gyilkoltak.”

Nyilvánvaló, hogy a Fehér Könyv nem maga a „Terv”. Sokkal inkább annak eszköze, még inkább ürügye. Célja a leninista forradalomelméletből jól ismert

ellenforradalmi kelléktár felvonultatása, vagyis az események jellegének, módszereinek és szereplőinek méltó bemutatása. A valóságban pedig a megindított totális megtorlás palástolása.

A könyvnek dramaturgiája van. A bevezető, elméleti összefoglaló után azonnal tágra nyílik az objektív, és az ellenforradalom demonstratív, negatív jelképpé emelt tetteire, a Köztársaság téri pártház ostromára irányítja az olvasó figyelmét. Keveset mond, de sok képet mutat, melyek valóban sokkoló hatásúak. A nagytotál után hirtelen szűkül a látómező, és sok apró mozaik villószik előttünk: visszaemlékezések, képek, vidéki események. Csupa horthysta, tőkés, szolgabíró, kulák, csendőr, bűnöző mint elkövető. És az áldozatok: ávosok, rendőrök, tanácsi dolgozók, kommunisták. A mondanivaló: ők voltak, ezt tették. Új fejezet: a háttérben a magyar emigráció és a nemzetközi imperializmus munkált, ugrásra készen várakozott. Következik a drámai helyzet fokozása: „Fennáll egy szélsőséges fasiszta rezsím lehetősége” – idézik a londoni Reynolds News-t.

És újra kitágul a látómező: az utolsó fejezet mindent megmagyaráz, hisz Mindszentyről szól. Nincs fröcsögés, megdöbbenő fotók, csak a pap és mögötte egy mosolygó, fiatal katona. Száraz felsorolás, újságcikkek, események, idézetek – hisz ennyi is elég. „Mindszenty bíboros jelentkezése az ellenforradalmi kísérletben” elmond mindent.¹

A katonai elhárítás

1956. november 11-én Münnich Ferenc, a fegyveres erők minisztere nyilatkozatot adott a Népszabadságnak: „Azokkal a tisztekkel és katonákkal szemben, akik csupán a harcokban vettek részt, de nem követtek el kilengéseket, nem önkényeskedtek és a forradalmi munkás-paraszt kormány által meghatározott időpontig letették a fegyvert, semmiféle megtorlásnak vagy felelősségre vonásnak helye nincs.”²

Hogy a miniszter november közepe táján mit értett pontosan kilengésen és önkényeskedésen, azt ma már nehéz lenne kideríteni. A MSZMP ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei szerint azonban a pártvezetés figyelme no-

¹ A Köztársaság téri eseményekről: *Népszabadság*, 1956. november 21. 4. o. – Mindszenty szerepéről és kiszabadulásáról: *Népszabadság*, 1956. november 25. 3. o. – A VII. kerületi fegyveres csoportokról: *Népszabadság*, 1956. november 28. 5. o. – Ellenforradalmi erők I. és a hasonló című cikk: Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben. *Népszabadság*, 1956. december 9. 5. o. – Iz „Beloj knyigi” vengerszkava pravityelsztva. *Pravda*, 1956. december 11–14. – Nem azért vagyunk felelős poszton... *Népszabadság*, 1956. november 12. 2. o.

² Dr. Münnich Ferenc nyilatkozata az új fegyveres erők szervezéséről. *Népszabadság*, 1956. november 11. 1. o.

vember végén, december elején a Honvédelmi Minisztériumban tevékenykedett ellenforradalmi erők felé fordult. A kérdés a decemberi KB-ülésem is előkerült. Az első, korlátozott számú és elsősorban taktikai szempontok alapján válogató megtorlási koncepciókban már ekkor szerepeltek a hadsereg harcokban, forradalmi testületekben részt vevő tagjai.

Kádár a december 3-i ülésnapon azzal vádolta meg a HM-ben „az ellenforradalommal rokonszenvező”-ket, hogy októberben megakadályozták a munkások felfegyverzését. Ez szerepelt a KB elé került határozati javaslatban is: „Meg kell mondani nyíltan, céljaik elérésében kezükre játszottak a Honvédelmi Minisztériumba és a rendőrségbe beépült elemek, akik különösen az első napokban sikerrel szabotálták el a munkások felfegyverzését...” A kitétel azonban, Kádár és Apró Antal javaslatára – és Marosán kardoskodása ellenére –, kimaradt az elfogadott határozatból.¹

Katonai vonalon a megtorlás végrehajtása jelentős részben a HM II. Osztály néven újjászerveződő katonai elhárítás feladata lett. Ennek működését november-december folyamán indította meg Selmeczi György ezredes osztályvezető, aki korábban is ezen a poszton szolgált az ÁVH-nál.

Selmeczi, Kutika vezérőrnagy utódaként, 1953-ban került a katonai elhárítás élére, de a forradalom előtt hároméves pártiskolára volt vezényelve. Váradi Gyula szerint október 23-án ő is felvonult.

Október utolsó napjaiban – mint megannyi ÁVH-s vezető és beosztott – Selmeczi is Csehszlovákiába akart menekülni, de Esztergomnál letartóztatták, ahonnan Szűcs Miklós vezérkari ezredes mentette ki. Szűcs szerint Selmeczi elítélte a Kutikák által gyártott koncepciók ügyeket: „tanult a múlt hibáiból, és nem élt vissza beosztásával.”

A katonai elhárítás, 1950-től mint az ÁVH egyik főosztályának központja, Budapesten, az Aradi utcában volt elhelyezve, de szervezete behálózta az egész néphadsereget. A parancsnokok mellett tevékenykedő ún. „D” (defenzív) tisztek önálló jog- és hatáskörrel rendelkeztek és – bár viselték az általuk biztosított alakulat fegyvernemi jelzését is – ÁVH-s igazolványuk volt.

A helyzetből adódóan számos összeütközésre került sor az alakulatok parancsnokai, tisztjei és az elhárítók között. Bár a belügyminiszter és a honvédelmi miniszter 1954-es, 001. sz. közös parancsa szerint: „A Belügyminisztérium katonai elhárítás vezetői és beosztottjai, valamint a Magyar Néphadsereg parancsnokai és politikai helyettesei között az utóbbi időben javult a viszony”, mégis szükségesnek látták a jog- és hatáskörök pontos elhatárolását. A parancs szerint a katonai elhárításnak jogában állt a HM beleegyezésével és ügyészi jóváhagyással őrizetbe vételeket eszközölni és vizsgálatokat folytatni, a hadsereg legénységi és tiszthelyettesi állományának beosztottjait a katonai elhárítás veze-

¹ MSZMP jkv., 191., 214–215., 232–233. o. – Hiányzó lapok, 181–183. o.

tőjének, míg a hadsereg tisztjeit a belügyminiszternek és a honvédelmi miniszternek az engedélyével előállítani (de erről a parancsnokot már azonnal tájékoztatniuk kellett). Halasztást nem tűrő esetekben és tettenéréskor azonban engedély nélkül is fogatosíthattak előállításokat.

Joguk volt a néphadsereg beosztottjait tanúkihallgatásra beidézni, a titkos okmányokba – megfelelő szabályozás mellett – betekinteni, és operatív szükségesség esetén használhatták egyes tisztak személyi anyagát is. Az általuk biztosított egységek területén pedig szabad mozgást kellett a számukra engedélyezni.

Október 28-án – megszabadulva az ÁVH-tól – a katonai elhárítás vezetői, az irattárral együtt, a HM épületébe költöztek, tehát de facto visszaállították az 1950 előtti állapotokat. Uszta Gyula, Münnich katonai helyettese, 1956. december 22-én adta ki 003. számú parancsát, melyben szólt a katonai elhárítás újjászervezéseiről is: „Az elhárítási feladatok végrehajtása érdekében HM II. Osztály elnevezéssel, a Honvédelmi Minisztériumban, közvetlen alárendeltségemben megalakult a katonai elhárítás központi szerve.” Később a szervezetet visszatagolták a BM III. főcsoportfőnökségébe.¹

Selmeci szerepe is jól mutatja, hogy a kormánybejelentéssel ellentétben, mely szerint a hivatalt feloszlatták és a volt beosztottakat felülvizsgáló bizottság elé utalták, a valóságban már novemberben rájuk alapozták a megtorlógépezet újjászervezését.²

Megtorlás Nógrádban

1956. november 21-i ülésén az MSZMP Intézőbizottsága határozatot hozott arról, hogy egyes „góccokat erőteljesebben kell karhatalommal védeni. Itt a szervezést gyorsítani kell: Miskolc, Pécs, Salgótarján.”³

Novemberben, a párt régi és új vezetői közötti villongásokat elcsitítandó, már a megyében tartózkodott két, Nógrádból elszármazott ismert politikai munkás, Pothornyik József és Oczel János.

¹ VÁRADI Gy. 1990. 198–199. o. – Szűcs Miklós: *Ezredes voltam a vezérkarnál*. Budapest, Szabad Tér Kiadó, 1989. 138–139. o. – Oltványi László: *Harcok Dél-Budapesten 1956*. Washington – New York – München, Magyar Szabadságharcos Világszövetség – Magyar Politikai Foglyok Szövetsége – Nemzetőr, 1981. 219–220. o. – HL 1954/T/452/6.001. sz. BM-HM közös parancs. – HL 102/05/139. 1956. december 14.

² Kádár már 1956. november 11-i rádióbeszédében (*Népszabadság*, 1956. november 12.) szólt az ÁVH feloszlásáról. Münnich november végén úgy nyilatkozott (*Népszabadság*, 1956. november 28.), hogy már elrendelte a felülvizsgálatot az ÁVH valamennyi alkalmazottjával szemben; a vizsgálatot – december 5-től – bizottságok végzik, melyekben képviselve vannak az ügyészségek, a megyei tanácsok és a rendőrkapitányságok is.

³ MSZMP jkv., 78. o.

Pothornyik november 11-ig a Dorog–Tata Aknamélyítő Vállalat igazgatója volt. November 12-én, az MSZMP KB utasítására tért vissza Nógrádba pártszervezői feladatokkal és – feltételezésünk szerint – talán szénkormánybiztosi megbízással, már ekkor a tröszt vezetésére kiszemelve. December 12-én lett tagja az MSZMP megyei ideiglenes intézőbizottságának, december 28-án pedig kinevezték a Nógrádi Szénbányászati Tröszt igazgatójává.

Pothornyik József 1957. május 1-jén

A rendőrség, mint szervezet, január elejéig szinte használhatatlan volt a pártvezetés számára. Aktív, párthű tagjai a karhatalomba léptek be, a maradottak pedig, ha munkahelyükre be is jártak, inkább belső hatalmi harcaikkal, az események kitérővel voltak elfoglalva. Különösen így volt ez a járási rendőrkapitányságokon.

Pothornyik és Oczel kíséretében jött állítólag Dénes Ferenc honvéd őrnagy, akinek feladatáról azonban nem tudunk közelebbit. Nem sokkal utánuk érkeztek a rendőrségi munka beindítására Ladvánszky Károly alezredes és Koltai Sándor százados, az ORFK kiküldöttei. Ladvánszky november 18-án még azt jelentette az ORFK ügyeletesének, hogy az „elmúlt napokban a megye területén főleg pártvonalon voltak súlyos problémák, a megyei pártbizottság kompromittált vezetői nem akarták helyüket elhagyni, sőt létrehoztak a múlt hét folyamán egy fegyveres, 80 fős csoportot. A csoport nagy része becsületes munkásból állt, azonban voltak közöttük ávósok és pártfunkcionáriusok, akik szektás vonalat akartak képviselni... A szovjet VÁP a tegnapi nap folyamán ezt a csoportot lefegyverezte, a csoport becsületes tagjait a mai nap folyamán bevonják a munkásőrségbe. Budapestről az Országos Pártbizottság részéről jelenleg Salgótarjánban vannak kiküldöttek, akik már leváltottak egypár vezetőt és létrehozták a megyei pártszervezet intézőbizottságát.”¹

A fegyveres erők miniszterének megbízottja, Házi Sándor vezérőrnagy – aki október 23-ig Gyurkó Lajos mellett a 3. hadtest törzsfőnöke volt, mígnem Gyurkó, a megtorlás kulcsfigurájaként, a HM-be nem került a vidéki honvéd karhatalom parancsnoklására – december elején, Uszta parancsára jött a megyébe.²

¹ BM TI 2-100-19. 1956. november 18.

² KUBINYI F. 1991. III. – Harcos életutak, 196–197. o. – *Nógrád megye története 1944–1962.* Szerk.: Jakab Sándor. Salgótarján, Nógrád Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, 1971. 262. o. – Ladvánszkyra lásd: KUBINYI F. 1991. IV.

Megérkezettükkel a rendőrkapitányságokon kezdetét vette az általános tisztogatás. Ennek egyik helyi irányítója Lipták Gyula, a forradalom előtt az ÁVH veszprémi karhatalmi zászlóaljparancsnoka volt. Lipták a forradalom kitörésekor szülőfalujában, Karancslapujtón tartózkodott. Október 24-én a fővárosban jelentkezett az Országos Karhatalmi Parancsnokságon. November 4-e után, a szovjetek oldalán, részt vett a budapesti harcokban, majd november 17-én visszatért Nógrádba, ahol decemberben őt bízták meg az újjászervezett rendőrség személyi állományának kiépítésével. Egészen 1959 márciusáig vezette a személyzeti osztályt, amikor is megyei főkapitánnyá nevezték ki.¹

Ladvánszky már említett jelentése szerint „a rendőrség szervei a megye egész területén csökkentett létszámmal működnek. Általában az állomány 10%-a nem hajlandó a munkát felvenni. Ezeket azonnal leszereljük, igazolványukat bevonjuk. Salgótarján kivételével a járásokon az is jellemző, hogy sok helyen fennállnak a régi nemzetőri szervezetek. Ezek fel vannak fegyverezve, egyes helyeken jobboldali elemek a vezetők... Ezeket a szervezeteket folyamatosan lefegyverzik, és helyettük létrehozzák a munkásőrségeket.”²

December végéig 40 főt, 1957. január 13-ig pedig már a rendőri állomány 42%-át bocsátották el Nógrád megyében. Ebben bizonyára szerepet játszottak a visszatérő ÁVH-sok indulatai is. Egy 1957. júniusi visszatekintés megjegyzi: a rendőrség ingadozó munkájára a kezdeti időkben „még rányomta bélyegét az ÁVH-állomány és a rendőri állomány közötti sajnálatos rossz viszony gyakorlati kirobbanása”.

1957 első felében azután újabb 152 főt távolítottak el a szervezet kötelékéből, ami a forradalom előtti létszám mintegy 40%-a. Ugyanebben az időszakban 97 tisztet és tiszthelyettest vettek állományba.³

A párt megyei intézőbizottságának december 28-i ülésén döntöttek arról, hogy kéri a fegyveres erők miniszterét: váltsa le a főkapitányság éléről Szabó István őrnagyot. Házi szerint „az események Szabó elvtársnak kiverte [sic!] a lába alól a talajt. Kívánatosabb lenne neki más területre való áthelyezése.”⁴ Januártól a megyei kapitány Adorján Gyula lett, aki addig a november első felében szerveződött pufajkás egység egyik parancsnoka volt.

¹ Harcos életutak, 138–140. o.

² BM TI 2–100–19. 1956. november 18.

³ *Történelmi hűséggel, politikai felelősséggel.* Budapest, BM Könyvkiadó, 1985. 24. o. – Arch. 1. f. 3. fcs. 1957. 17. ő. e. Nm IB 1957. június 19-i jkv.

⁴ Szabó István őrnagy október végén, a megyei főosztály vezetőjének, Rác Károly ÁVH-s őrnagynak Csehszlovákiába való távozása után lett a rendőrkapitányság vezetője. Tagja volt a megyei nemzeti bizottság elnökségének és részt vett a katonai tanács munkájában is. Eltávolítása után őrizetbe vették, de később a bíróság felmentette. – Arch. 1. f. 3. fcs. 1957. 17. ő. e. Nm IB 1957. június 19-i jkv. – ÁBTL V–150373. 9. o.

A tisztogatás megindításával párhuzamosan, már 1956. november végén megkezdődött a politikai osztály felállítása. Az osztályt kezdetben a Budapestről érkezett négyes alkotta, és decemberben is csupán hat fővel dolgozott. „Ez a 4 fő kezdte meg november végén minden anyag és támogatás nélkül a munkát” – olvashatjuk az intézőbizottság júniusi jegyzőkönyvében. Csak az ÁVH-sok felülvizsgálatok után, 1957 januárjában jelentek meg a megyei főosztály volt állambiztonsági nyomozói. Ennek ellenére a politikai osztály már december elején megkezdte a letartóztatásokat, egyelőre csak Salgótarjánban és környékén. Nagyobb számú lefogásra csak a december 8-i sortüzet követő akciók alatt került sor, amikor néhány nap alatt őrizetbe vették a megyei munkástanács vezetőit. A megyére kitekintő munka azonban csak az osztály tényleges feltöltése után, 1957 februárjában indult meg.

A nyomozómunkát sokáig hátráltatta az is, hogy a rendőri állományból 454 főt őrszolgálati feladatokra kellett igénybe venni. Az intézőbizottságnak még december végén is azt kellett megállapítania, hogy azelőtt tíz nappal voltak olyan rendőrök, akik nem mertek „járőrbe” menni. A pártvezetés által is elfogadható eredményt csupán a fegyverek beszedésében értek el: december végéig 450–500 lőfegyvert gyűjtöttek be, míg egy 1957-es beszámoló összesen 477 géppisztolyról, 382 pisztolyról, 16 golyószóróról és 600 puskáról tesz említést.

1957 derekán az intézőbizottság büszkén összegezte a politikai osztály és a bűnügyi szervek addigi teljesítményét: november óta több mint 900 főt vettek őrizetbe, ebből 260-at helyeztek közbiztonsági őrizetbe, 200-at adtak át az ügyészségnek, és a kiengedettek egy részét is rendőri felügyelet alá helyezték. Csupán a március 15-i, március 23-i, április 4-i és május 1-jei ünnepekkel kapcsolatos preventív akciók során 448 főt fogtak le. A forradalom alatt a megyébe érkező 277 szabadult rab közül pedig 231-et tartóztattak le.¹

Az ügyészségek munkájára igazából csak 1957 februárjától számíthattak a politikai osztály munkatársai. Ekkor indult meg a forradalom alatt kompromittálódott ügyészek eltávolítása.

A legfőbb ügyész február 8-i keltezésű körlevelében értesítette a megyéket arról, hogy a rendőr-főkapitányságokon szervezett politikai nyomozóosztályok mellé, az osztály vezetőjének egyetértésével egy politikai ügyészt kell kineveznie, aki a törvényességi felügyeletet fogja ellátni.

Nógrádban a feladatra Rozgonyi Aladárt jelölték ki. Az ő szakmai hozzáállását példázza itt az a néhány mondat, amelyet 1957 júliusában, egy hivatali értekezleten mondott el: „A politikai munka megindulásakor sokszor megtörtént, nem tudták a rendőrtiszt elvtársak sem, hogy valaki miért került be. Ember

¹ NML XXV. 6. 6. d. 1957. Ig. III. 1/33. – Arch. 1. f. 3. fcs. 1957. 17. ő. e. MSZMP Nm IB 1957. június 19-i jkv.

volt, papír nélkül. Ez a múlt negyedévben volt, ma már nem fordul elő. A rendőrségnél is rájöttek arra, hogy a törvénytelen államrendünknek nem használ, hanem árt. De ne csak a megyei főkapitányságnál vegyük észre a hibákat, nézzünk körül a járási osztályoknál is! Pl. Rétságon a laktanyában, Pásztón a rendőrségnél verték a letartóztatottakat, Szécsényben is bántottak. De ez sem történik már meg. Be kell látni, az első negyedévben az osztályellenség támadott. Helyre kell állítani a rendet, ha másként nem, törvénytelen módszerekkel...”¹

Salgótarjában a párthű fegyveres erő, a „pufajkás” karhatalom szervezése már november 4-én megindult. A szervezés alapját azok a gyár- és üzemőrségek jelentették, amelyek létrehozására még október 24–25-én adott utasítást a kommunista párt megyei vezetése. Ezek a csoportok az események előrehaladtával részben kiszorultak Salgótarjából és visszatértek a közeli bányászok lakta községekbe, részben azonban bent a városban vészelték át a forradalmat, továbbra is a pártvezetés utasításaira figyelve.²

November 4-én a Nemzeti Bizottság mellett működő Katonai Tanács úgy döntött, hogy nem szervez fegyveres ellenállást arra az esetre, ha a városba szovjet csapatok érkeznének.³

A kommunista párt vezetői már délelőtt kimentek a szomszédos bányászfalvakba. A szervezést segítette, hogy néhány helységben a forradalom alatt, illetve elöl hazaérkező ÁVH-s tisztek, rendőrök, katonák és tisztviselők gyülekeztek, akik azonnal felsorakoztak a pártvezetés mögött. Éjszaka már ők adtak órjára a város utcáin.

A karhatalom magja, tiszti század néven november első felében alakult. A hónap végén a megye területén már 383 „munkásőr” tevékenykedett. Őket egészítette ki a 83 fős, tartalékos tisztekből álló, fegyveres csoport Salgótarjában. December 28-án már csak 186 főt tartottak nyilván, míg véglegesen engedélyezett számuk 115 fő lett.⁴

November 4-én este létrehoztak egy öttagú karhatalmi bizottságot, melynek parancsnoka Árvai Mihály alezredes lett, akit még Király Béla küldött ki a fegyveres erők vezetésére Salgótarjába. A következő néhány napban a karhatalom teljes mértékben a pártvezetés irányítása alá került. November 13-án, a szovjet csapatok ismételt bevonulásakor pedig a megye legjelentékenyebb forradalmi

¹ NML XXV. 22. 8. d. 1957. Ig. XX. 8. – NML XXV. 6. 8. d. 1957. Ig. IV. 1/2.

² Dávid János – Geskó Sándor – Schiffer Pál: *Forradalom, Sortűz, Megtorlás*. Progresszió, 1990. 10–13. o.

³ NML XXV. 4. c) B. 395/1957. 1957. szeptember 24-i tárgyalási jegyzőkönyv.

⁴ Névsorukat és szervezeti felépítésüket más tanulmányok már közzölték, pl. Dávid János – Geskó Sándor – Schiffer Pál: *ism.* 42–43. o. és Sulyok László: *Fölegyenesedtünk*. Elemzési kísérlet 1956. december 8-ról. Palócföld, 1990. 3. sz. 41–42. o. – BM TI 2–100–26. 1956. november 25.

fegyveres ereje, a Salgótarjáni Acélárugyár Nemzetőrsége is letette, illetve elrejtette fegyvereit.¹

A karhatalom vezetésében kezdetben problémát okozott a kettős – BM-HM – központú szervezés. Mivel a Kádár-kormánynak nem volt külön honvédelmi minisztere, a rendőrség frissen visszakerült ÁVH-s vezetői igyekeztek magukhoz ragadni a karhatalmi egységek vezetését. Ennek ellenére november közepéig a karhatalmi század parancsnoka mégis a megyei kiegészítő parancsnokság vezetője, Borsos Pál alezredes maradt, akit még november 6-án választottak meg e posztra, Árvai helyére.² Hamarosan azonban őt is felváltották, s az egység élére Darázs István³ „karhatalmi őrnagy” és Brehó Gyula kerültek.

A karhatalom szervezése a megyeszékhelyen kívül csak vontatottan haladt. A Rétsági járásban a páncélosezred tiszti, tiszthelyettesi állományából rendelt ki a parancsnok egy szakaszt a rendőrkapitányságra,⁴ míg Balassagyarmatra, az itteni szerveződés megerősítésére Salgótarjából kellett egy szakasznyi erőt levelezényelni.⁵

Módszereikben és magatartásukban országos összehasonlításban is kiemelkedtek brutalitásukkal és fegyelmetlenségükkel. December végén Házi vezérőrnagy és a megyei pártvezetés is eljutott oda, hogy elszánják magukat a „hiányosságok” felszámolására (ezek közül a jegyzőkönyv a következőket sorolja fel: fegyelmetlenség, iszákosság, egyéni akciók a parancsnok tudta nélkül, öltözködés, tisztálkodás elhanyagolása), mivel – Házi szavait idézve – „Ez ma nem időszerű már”.⁶

A pufajkások zöme a Salgótarján környéki bányász- és káderfalvakból került ki (főként Baglyasaljáról, majd később Karancslapujtőről), eleinte községek szerint tagozódtak, és ebből adódóan nemegyszer egymással is konfliktusba keveredtek. A rendőrség november 18-i jelentése azt is megjegyzi, hogy „a bányászok és a gyári munkások között többirányú ellentét van, nem akarnak együtt dolgozni a munkásőrségekben”.⁷ Sokuk fizetése a bányában jóval magasabb volt, mint a karhatalomnál. Itt az alap nem haladta meg az 1300 Ft-ot, ami szintén hozzájárult a problémákhoz. Pothornyik, egy december végi IB-ülésem, nagyvonalú gesztussal felajánlotta, hogy ha a fegyveres erők minisztériuma nem

¹ HL 1956-os gyűjtemény 6a. öe. 1021–1036. fólió. Nógrád megyei kiegészítő parancsnokságok jelentései.

² Uo.

³ Darázs István 1921. december 21-én született, Mátraszőlősön. Eredeti foglalkozása lakatos. 1956-ban Baglyasalján élt.

⁴ Arch. 33. f. 1. fcs. 1956. 9. öe. Rétsági járás. A rétsági karhatalmi szakasz története.

⁵ HL 1956-os gyűjtemény 6a. öe. 1021–1036. fólió. Nógrád megyei kiegészítő parancsnokságok jelentései.

⁶ Arch. 1. f. 3. fcs. 1956. 3. ö. e. Nm IB 1956. december 28-i jkv.

⁷ BM TI 2–100–19. 1956. november 18.

tud több fizetést adni, akkor „a tröszt vállalja, hogy a vajúrok 3 havi átlagát fizeti” nekik. Ez a laza fegyelmű, többnyire fiatal bányászokból, pártmunkásokból, ávósokból és katonatisztekkel álló társaság megszárolt le december 8-án több tucat védtelen salgótarjáni és környékbeli nőt, férfit és gyermeket.¹

Valószínű, hogy a megtorlás kiszélesítésére a megyei pártbizottságon csak december végén, illetve 1957 elején fogalmazódtak meg az első konkrét tervek, amelyeket a városi bizottságok a január-februári összejöveteleken tárgyaltak meg. Konkrét forrásunk nincs róla, de számos részinformáció bizonyítja, hogy a letartóztatások döntéshozói gyakorta a pártbizottságok vezetői voltak.

A megtorlás Rétságon

A Rétsági járásban a páncélosezred szétesése után megszűnt az az erőcentrum, amely egyértelműen befolyásolhatta volna az események alakulását. Az MSZMP járási intézőbizottságának kezdeti munkáját meghatározta, hogy tagjai közé nem kerültek be az operatív irányítómunkában jártas MDP-vezetők. Oka lehetett a kezdeti határozatlanságnak az is, hogy a megyei pártvezetés sem tudott elég figyelmet szentelni a perifériális helyzetben lévő járásra, ahol december 23-ig használható karhatalom sem volt. December 15-én visszakerült az apparátus élére Géczi János egykori járási másodtitkár, és az intézőbizottság tagjává választották a pártadminisztrációban jártas Sipos Jánost is.

Nem tudjuk, hogy Géczi miért csak december közepén kapcsolódott be a pártéletbe. Lehet, hogy erre a diósjenői pártszervezet december 27-i jegyzőkönyvében találjuk meg a magyarázatot: „A járási pártbizottságban vannak olyan elvtársak, akik az októberi események idején nem úgy viselkedtek, mint a járási pártvezetőknek viselkedniük kellett volna. Pl. Géczi János elvtárs, aki láb-fájása miatt nem kapcsolódott bele az új párt szervezésébe, de apósával tudta járnai a réteket, földmérés céljából.”

Az MSZMP járási intézőbizottságának tagjai december 28-án: Póczos Barna, Földi Jánosné, Kucsera János, Pál Károly, Berki Mihály, Czene Béla, Bencsics Antal, Sipos János, Géczi János voltak. December végén ők vették kézbe a meglehetősen lassan bontakozó pártélet szervezését.

Az apparátusban Földi Jánosné, Sipos János, Kollár István, Géczi Jánosné, Géczi János és – a következő év elejétől – Czene Béla dolgozott. A megújult csa-

¹ A halottak névsorát először Bill Lomax közölte: *Magyarország 1956*. Budapest, Auróra Kiadó, 1989. 115–116. o. – A sortűz körülményei máig sem teljesen tisztázottak. Dr. Berki Mihály könyvében (BERKI M. 1989. 198–199. o.) Házi Sándorra, Gyurkó Lajosra és Sucin Józsefekre, Gyurkó politikai helyettesére gyanakszik, mint akik kitervelték volna a mézárálást. – Arch. 1. f. 3. fcs. 1956. 3. ő. e. Nm IB 1956. december 28-i jkv.

pat szellemi kötődését jellemezze az az információs jelentésből vett részlet, amelyben Czene Béla intézőbizottsági tag megkönnyebbülten jelenthette a „Kedves Elvtársak”-nak, hogy „Hruscsov elvtárs pohárköszöntőjéről szintén gyakran hallunk, amelyben megemlékezik Sztálin elvtársról. Általában a kommunisták körében gyakran hallható, hogy kár volt a Sztálin elvtárs hibájával túlzottan foglalkozni. Helyeslik azt, hogy Hruscsov elvtárs ezt a kijelentést tette (adja isten – mint szokás mondani –, minden kommunista úgy tudjon harcolni az ellenséggel szemben, mint Sztálin harcolt). Így legalább látja a világkapitalizmus, hogy mi Sztálin elvtársnak nem csak a hibáit fitogtatjuk.”¹

A november első felében megszerveződő járási pártvezetés december végéig csak a tanácsi szervezet párthú roncsaira építhetett. A járásban is kezdetét vette a szakirodalomban kettős hatalomnak nevezett időszak, melynek lényegét abban látjuk, hogy a forradalom tartalmi elemei az intézményesült formákból – azok szétverésével, megszűnésével párhuzamosan – a civil, személyes szférába kerültek át. Szervezett megjelenésük ellehetetlenülésével pedig mindinkább az egyén belső tudatában és magatartásmintákban jelentek meg. Az ilyen típusú *ellenforradalmi* tartalmat a hatalom egyetlen módon volt képes negligálni: ha magát a személyt „szüntette meg” (leváltotta, lecsukta, életét lehetetlenné tette – vagy épp mindenre fátylat borítva befogadta soraiba).

November 6-án reggel, a járási tanács kommunista dolgozói visszatértek munkahelyükre. Ezzel azonban csupán annyi történt, hogy visszaállt az október 23. előtti szervezeti állapot.

A forradalomnak a restaurált hatalmi rend friss és régi törvényi keretei mögé való menekítését jelezte, hogy a községi végrehajtó bizottságok sorra választották vb-elnökké és -titkárrá a forradalmi tanácsok október-novemberben megválasztott vezetőit.

November 20-án a megyei tanács elnöke és Cser Gyula kiküldött kormánybiztos a megyei tanács osztályvezetőinek és a járási tanácsok elnökeinek tartott értekezletet. Ennek fő témája a különböző forradalmi bizottságok ténykedése és szerepe, de főleg a tanácsok munkájának a beindítása volt.² Ennek ellenére a járási tanács végrehajtó bizottsága csak december 6-án tartotta meg első összejövetelét, ahol már Lánszki elnökölt. Erejükből azonban még csak arra futotta, hogy jóváhagyják a járás tizenegy községében a vezetőválasztások döntéseit. Sőt, az MSZMP jelen lévő képviselőjének „tanácsára” Lánszkinak – akinek távozását gyakorlatilag mindenki megkönnyebbüléssel fogadta – le kellett mondania. Az ülésen jelen lévők csaknem egyöntetűen megállapították, hogy távozását az egész járás követeli. Személye ellen még decemberben is jelentek meg

¹ Arch. 9. f. 2. o. 1957. 10. ő. e. 1. o. – Arch. 9. f. 2. o. 1957. 5. ő. e. 6. o. – Arch. 9. f. 2. o. 1957. 10. ő. e. 1957. február 24.

² BM TI 2-100-22. 6-7. f.

röplapok, plakátok. Az egyik vb-tag így jellemezte a helyzetet: „... a nőtincsi dolgozó parasztkok mikor eljött a vb-ülésre, azt üzenték vele, hogy ha meghagyják Lánszki elvtársat, akkor ne is menjen vissza, mert agyonverik...”¹

Mindössze tizenhat taggal, a járási tanácson is megalakult a pártszervezet, és megkezdődött a forradalom alatt szerepet vállalók kiszorítása az apparátusból: „Az elvtársak követelik és kéri a megyei intézőbizottságot, hogy Bolcsó Pált semmiféle mesterkedés árán ne helyezték el a járás területén, és a csökkentésnél azok a személyek kerüljenek előtérbe, akik az ellenforradalmat segítették. Az elvtársak a taggyűlésen név szerint is megjelölték az illetékes személyeket.” December közepén „még Nógrádon, Diósjenőn, Szátokon inkább a forradalmi bizottság funkcionált, de az is tapasztalható volt, hogy ilyen közös társulat alakult ki, egy kicsit végrehajtó bizottság, egy kicsit forradalmi bizottság...”

A pártvezetés jelentése szerint „Tolmácson, Nagyorosziban, Borsosberényben, Diósjenőn, Tereskén, Szátokon, Szentén, Kiseccseten, Berkenyén, Nógrádon... a forradalom időszakában választott elnökök, illetve titkárok” működtek a községi tanácsoknál még a hónap végén is.

A második, december 29-i végrehajtó bizottsági ülés is kénytelen volt jóváhagyni a bánki, nógrádi és kiseccseti községi tanácsok ama döntését, amelyben a forradalom alatt megválasztott vezetőket tanácselnökökké választották. Az információs jelentés még 1957 januárjában is azt hangsúlyozta, hogy „a községi tanácsoknál a törvényes vb-k helyreállítása elég vontatottan halad. A forradalmi tanácsok által beválasztott elnökök helyenként körömszakadtáig ragaszkodnak a helyükhöz, mint történt ez Nógrádon, Diósjenőn, ugyanakkor a megfelelő régi elnököt nehéz visszaállítani, mert nem meri vállalni.”²

Formailag csak a községi tanácsok első, január végén, február elején megtartott tanácsulésain sikerült – nem egy helyen csak erőszak útján – a forradalom képviselőit végérvényesen eltávolítani a helyi közéletből.

Az 1957-es év folyamán azután sorra lemondatták azokat a tanácstagokat is, akik bármilyen módon bekapcsolódtak az októberi-novemberi eseményekbe. Ezzel megszűnt minden esélye annak, hogy a személyekben képviselt forradalom a legkisebb szerepet is játszhasza a helyi közösségek életében.

A „hozzáértő és megbízható elvtársak” hiánya főként a szervesen összetartozó és egymás munkájára épülő három szervezet, a rendőrség, ügyészség és járásbíróóság működését akasztotta meg.

A járási pártvezetés még március elején is elégedetlen volt az ügyész és a járásbíró személyével: „Egyébként az ügyész (Csonka Tibor) az ellenforradalmi

¹ Arch. 33. f. 1. fcs. 1956. 9. ő. e. A Rétsági járás ellenforradalmi eseményeinek feldolgozása. 11. o. – NML XXV. 4. c) B. 548/1957. 7. 15. o. – NML XXIII. 252. 5. RJT VB jegyzőkönyvei 1956. III-27.

² Arch. 9. f. 2. 1957. 10. ő. e. 1956. december 28. 3-4. o. – Arch. 9. f. 2. 1957. 10. ő. e. 1957. január 31. 16-17. o. – NML XXIII. 252. 5. RJT VB jegyzőkönyvei 1956. III-28.

események óta a járási intézőbizottsággal való kapcsolattól tartózkodik, eddig semmiről sem tájékoztatott... A meglévő bíró nem alkalmas arra, hogy politikai bűnügyeket tárgyaljon.”¹

Az ügyészi munka a törvényességi felügyelet felújításával indult meg. Csonka januárban vizsgálatokat végzett a környező üzemekben, ahol az épp folyamatban lévő racionalizálások törvényességét tekintette át.

Az ügyészségi és ebből következően a bírósági munka lassú megindulását elsősorban a rendőrség tartózkodó magatartása magyarázza. Bár a kapitányság pártszervezete már 1956. november 5-én megalakult, gyakorlatilag semmiféle működést sem fejtettek ki, február 21-ig alapszervezeti ülést sem tartottak.²

A kapitányság vezetőinek figyelmét és erejét a belső harcok kötötték le. „Az események hatására” az állomány két részre szakadt, ami meghatározta a hangulatot.

Késleltette a számonkérés megindítását az is, hogy azelőtt a személyi állomány egyetlen tagja sem foglalkozott politikai ügyekkel.

Mint ahogyan egy március eleji beszámoló rögzíti: a rendőrök, nyomozók „nehezen ismerték fel az ellenforradalom célját. A személyi állomány nagy része nem látta tisztán, hogy ez a társadalmi rend megdöntésére irányult, hanem csupán a gazdasági részt látták ebben, úgy értékelték, hogy egy nagyméretű sztrájk volt, aminek a célkitűzései gazdasági jellegűek. Ezt bizonyítja, hogy az első esetek vizsgálatánál nem találták meg a BHÖ paragrafusaiban az erre megfelelő részt. Nehezen hitték el, hogy ezek a cselekmények beleférnek a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés büntetőjébe. Éppen ezért nyomozóink félve nyúltak hozzá ezen cselekmények vizsgálatához, inkább beleburkolóztak a gazdasági bűncselekményekbe. Pl. rendőreinket, akik már komoly tapasztalattal rendelkeznek és gazdasági bűncselekményeket önállóan is kivizsgálhatnak, egyáltalán nem lehetett felhasználni... kezdetben ezen a területen. Mindezt bizonyítja az is, hogy az után, hogy rákényszerítettük a nyomozókat a politikai bűncselekmények kivizsgálására, s ma már, amikor foglalkozunk velük, hogy felismerjék az október 23. valódi célját, és a nyomozás során maguk is látják, hogy tényleg politikai célkitűzések voltak egy tüntetés megszervezésében és annak levezetésében, ma már könnyebben, nagyobb ambícióval megy ez a munka... Továbbá a helybelieknél, Rojkovics, Horváth, Bencsics elvtársaknál volt egy olyan irányzat is, hogy igen sok ismerőst érint a nyomozás.”³

Decemberben azonban már a járási kapitányságon is kezdetét vette a tisztogatás. A hónap végéig hét személyt távolítottak el, azonban a pártbizottság vezetői még január 31-i információs jelentésükben is szorgalmazták „a rendőrség

¹ Arch. 9. f. 2. o. 1957. év 10. ő. e. 1957. március 6.

² Arch. 9. f. 3. cs. 1957. 6. ő. e. 51. o. – Arch. 9. f. 2. o. 1957. 21. ő. e. 1957. február 22.

³ Arch. 9. f. 3. cs. 1957. 5. ő. e. 37. o.

életében is a rend és a fegyelem megteremtése érdekében a racionalizálás sűrűs végrehajtását”.¹

1956 novemberében a rendőrség csupán egy esetben – a szécsényi gyűjtogatás ügyében – rendelt el nyomozást. Decemberben az ügyészség kettő, a rendőrség négy ügyben kezdeményezett eljárást, ám egyik sem jutott el a vádemelésig, mind az ötben megszüntető határozat született. A szervezettebb bűnüldöző munka csak 1957 januárjában indult meg. A munka felgyorsítását részben az tette lehetővé, hogy a megyei vezetés, hosszas huzavona után, Malics Géza helyére Mrázik Ferencet küldte Rétságra, hogy kézbe vegye a kapitányság ügyeit. A megfogyatkozott állomány feltöltésére pedig Balassagyarmatról rendeltek le fél tucat karhatalmistát, akiket átsoroltak a rendőrség állományába.

Mindezek után a járási pártbizottság információs jelentése 1957. február 21-én már elégedetten állapíthatta meg, hogy a kapitányság alkalmazottjai „az elmúlt héten teljes erővel megindították az ellenforradalmárok tevékenységének fölgöngyölítését”.²

Géczi János gyanakvása azonban még márciusban sem ült el: „Nem lehet azt sem mondani, hogy az egység egész személyi állománya harcra kész, és minden rendőr elvtársnak a magatartásával biztosítva vagyunk arról, hogy élete árán is védi a proletárdiktatúrát.”³

Csonka ügyész január 8-án járási bűnüldözési értekezletet szervezett a rendőrség, a karhatalom és az erdészetek bevonásával az erdei falopások megakadályozása és fokozottabb üldözése érdekében. Január hónapban az ügyészség és a rendőrség összesen 32 ügyben rendelt el nyomozást. Ebből tizenháromban társadalmi tulajdon elleni büntett, hétben fegyverrejtegetés büntette és hatban súlyos testi sértés miatt. A járásbíróság januárban mindössze egyetlen ítéletet hozott, azt is egy, a forradalom előtt elkövetett büntetett kapcsolatban. Február végéig hét esetben nyolc terhelttel kapcsolatosan született elmarasztaló ítélet, köztük négy fegyverrejtegető ügyében.⁴

Uszta Gyula parancsára a páncclosezred parancsnoka 1956. december 11-én egy szakasznyi tisztet (főként fiatal hadnagyokat) és tiszthelyettest jelölt ki karhatalmi feladatokra. Az egységet már a következő napon Salgótarjánba vezényelték. Csak december 23-án tértek vissza ismét Rétságra, ahol a rendőrséggel együttműködve 1957. április 6-ig, a szakasz feloszlásáig teljesítették „rendfenntartó szolgálatot”. Működésük során begyűjtöttek 186 db fegyvert, végrehajtottak 25-

¹ Arch. 9. f. 2. o. 1957. 10. ő. e. 1957. január 31.

² Arch. 9. f. 2. o. 1957. 10. ő. e. 1957. február 21.

³ Arch. 9. f. 3. cs. 1957. 6. ő. e. 53–54. o.

⁴ Arch. 9. f. 3. cs. 1957. 5. ő. e. 33. o.

30 házkutatást, és „ellenforradalmi tevékenység, fegyverrejtegetés és lázítás” miatt letartóztattak 123 személyt.

Eközben „a személyi állomány hangulata jó volt, az illetmények rendezése és az éjjeli pótlék bevezetése jó hatással volt a hangulatra”.¹

Garami ezredes az egység parancsnokává Székely Ferenc századost, a kiképzőezred mozgósítási tisztjét nevezte ki. Őt később, az 1957-es átszervezés során, ezred-hadműveleti főtitkárrá léptették elő. Székely Devcsics Miklós hadnagy politikai helyettesével és a háromfős pártbizottság tagjaival együtt irányította a szakasz tevékenységét.

Devcsics, 1956-ban huszonhárom évesen, fiatal hadnagyként az egyik század parancsnokának politikai helyettese volt, majd nem sokkal az októberi események előtt parancsnoki parancssal a törzsbe vezényelték és megbízták az agitációs és propagandamunka irányításával. (Érdekes és a zavarodott viszonyokat is jól tükrözi az a történet, amelyet a hadnagy tiszti felülvizsgáló bizottsági jegyzőkönyve őrzött meg. Mayer Barna azzal vádolta őt, hogy november 4-én pisztolyt fogott rá, mert „a fasiszták névsorát átadta a szovjeteknek”. Münnichhez írt feljelentőlevelében Mayer valóban ír arról, hogy november elején őt és Devcsicset is beválasztották az ezred MSZMP-szervezetének ideiglenes intézőbizottságába. Utóbbi később a bizottság titkára lett. Azonban a hadnagy hamarosan Pálincás oldalára állt: „elővette pisztolyát azzal, hogy mondjam el neki őszintén, hogy elárultam Pálincás őrnagyot az oroszoknak, hogy Pálincás fasiszta.”) Sóti Ferenc hadnagy, a karhatalom huszonnégy éves párttitkára – azeleőtt az egyik kiképzőszázad szakaszparancsnoka volt –, 1957-ben híradó szakaszparancsnoki beosztást kapott.²

A pártbizottság tagjai voltak még Galambos Sándor és Schmidt Ferenc főhadnagyok. Galambos volt – huszonkilenc évesen – az ezred személyügyi tisztje. 1957 áprilisában, a karhatalomtól történt leszerelése után, személyi állomány-nyilvántartó főtitkárrá nevezték ki.

Április hatodika után a szakasz tevékenységéről a parancsnokok jelentést készítettek. Ebben a következő emlékezetesebb eseményeket sorolják fel:

1956. december 29-én Berkenye községben az igazoltatást végrehajtó járőrt a lakosok körülvették, és felszólításra sem távoztak el. A járőr a levegőbe leadott lövésekkel oszlatta szét a tömeget. „A személyi állományban az esemény jó hatást váltott ki. Megnőtt az önbizalmuk, a saját erejükbe vetett hitük. Levonták

¹ A jelentés szerint az egység tagjai 1957. január 1-ig a beosztásuk szerinti bérezést kapták, majd ettől fogva az alacsonyabb beosztású tisztek illetményét 1600, a tiszthelyettesekét 1400 Ft-ra egészítették ki. – A kiképzőezred januári parancsnoki parancsa, 1956. december 16-i számfejtéssel, összesen 8 főnek rendelt 100–180 Ft nagyságú kiegészítést. – Arch. 33. f. 1. cs. 1956. 9. ő. e. Rétsági járás. A karhatalmi szakasz története. – HL 102/03/195. I-II. Parancsnoksági parancsok. 7/1957. január 16.

² Arch. 33. f. 1. cs. 1956. 9. ő. e. Rétsági járás. A karhatalmi szakasz története.

ebből azt a tanulságot, hogy a legkisebb rendzavarást is erélyesen meg kell akadályozni.”

1957. január 15-től február 1-ig az egység második raját Diósjenő községbe vezényelték Biczó József hadnagy parancsnoksága alatt, a helyi pártszervezet kérésére „járórszolgálatra és operatív munkára”.

Január 27-én Nógrád községben akadályozták meg „egy ellenforradalmi gyűlés” összehívását. Ugyanitt már január közepe táján feloszlatták azt a „tanács által összehívott gyűlést, „amely az 1948-as földbirtokviszonyok visszaállítását akarta elhatározni és a termelőségvetkezést feloszlátását célozta”. Ekkor mondatták le Pirooska Istvánt, a forradalmi tanács vb-elnökké választott vezetőjét, akit február elején internáltak.

Február 2-án biztosították a megyébe érkező kormánytagok útját (Kádár János pártaktíván vett részt Salgótarjában).

Március hónapban a szakasz Borsosberény és Romhány községekben tartott razzikiákat. Március 15-e és április 4-e előtt a járás területén megelőző őrizetbe vételeket hajtott végre, és az ünnepek alatt az egész járást átfogó járőrtevékenységet folytattak. Több esetben báli és kocsmái tömegverekedést oszlattak fel.

Fegyelmetlenség, illetve „nem megfelelő politikai állásfoglalás miatt” a karhatalmi szakaszból Stamlér József és Molnár Bertalan hadnagyokat, valamint Halmoczkí Gyula főhadnagyot távolították el. (Halmoczkí rohamlőveg-vezető tiszt volt. Amikor a karhatalmi szakasz Salgótarjában ment, felvette a kapcsolatot szülőfalujának, Karancslapujtőnek a kommunistáival, és fegyvereket juttatott el hozzájuk. 1957 márciusában állítólag azért kérte a leszerelését, mert át akart menni a rendőrséghez. Stamlér az egyik rohamlőveg parancsnoka volt. Halmoczkí 1957. március 13-án, Stamlért április 10-én helyezték tartalékállományba. A karhatalomból való eltávolításuk időpontját és pontos okát nem ismerjük. Molnár Bertalan volt az egyik hadnagy, aki október 31-én Pálínkást elkísérte a Parlamentbe.)

Székelyék jelentése az első helyen említi azt az akciót, mely talán a leginkább emlékezetessé tette nevüket: „1956. december 25-én – a szakasz – letartóztatta Pálínkás (Pallavichiny) [sic!] Antal őrnagyot, ellenforradalmi tevékenysége miatt. A feladat végrehajtásában kitűnt Devcsics Miklós hadnagy, Biczó József hadnagy és Bányai János hadnagy.”¹

November 4-én a rétsági páncélos tiszthelyettes kiképző ezred védelmi állást foglalt el, állomáshelyétől néhány kilométerre. A szovjet páncélos túlerő láttán azonban az ezred vezetése a megadás mellett döntött. Ezt követően az egység gyakorlatilag felbomlott.

¹ Uo. – HL 102/05/62. 092. szü. pcs. és 102/05/63. 0286. szü. pcs.

A tiszti állomány lefegyverzése után – mivel három harckocsit nem sikerült előkeríteni (ezek a Börzsönynek vették az irányt és csak a következő napon jöttek vissza) – a szovjet parancsnok elrendelte az összes páncélos besorolását a műútra, és az átadásukat. A kezelőlegénység egy része, amikor a parancsról értesült, harckocsiját elhagyva szélnek eredt. Pálinkás Antal állítása szerint november 4–5-én, alig tíz fő kivételével, mindenki elhagyta a garnizont.

A Máriaudvarról visszatérő parancsnokokat üres, feldúlt laktanya fogadta. A legénységi és tiszti állomány nagy része végleg távozott a rossz emlékű helyről, míg sokan csak egy-két hét múlva jelentek meg ismét. Volt, aki gyalog indult haza, a távolabb lakók azonban az ezred gépkocsijait is magukkal vitték.

November 4-én több száz fegyver került ki a raktárakból, a harckocsik egy része még napokig az utak mentén állt, elhagyatva, kitéve a beszerzőútra induló civileknek, akik a laktanya területét is meglátogatták.¹

Ebből a káoszból kellett újra egységet teremteni.

November 6-án Garami Lajos tiszti gyűlést hívott össze, amelyen megjelent a Rétságon elérhető állomány nagy része. Itt Ivanics János százados és Deák János hadnagy vezetésével egy bizottságot hoztak létre, amely felmérte a meglévő élelmiszerkészletet, amit később – hatvan főnek kéthavi ételmét meghagyva – porciókra osztva, családnagyság szerint kiosztottak a tiszti és tiszthelyettesi állomány között.² Megszervezték a rádió hallgatását – mely napokig ismét a fő hírforrássá lépett elő –, a járőrözést és a laktanya védelmét. Hozzákezdtek a fegyverek, harckocsianyagok begyűjtéséhez, és bekapcsolódtak a közellátás megszervezésébe.

November első napjaiban Rétságon sem az MDP, és még kevésbé az újonnan alakult MSZMP, nem működött. A pártbizottság lepecsételése után – a forrásokban is megjelenő módon – szervezeti élet bizonyosan nem folyt. Tudjuk viszont, hogy a Deli-féle csoporttal Salgótarjánban tevékenykedő politikai tisztek, Devcsics hadnagy és Torják főhadnagy, már november 4-e előtt kapcsolatot teremtettek a párt ottani tagjaival. (Devcsics állítólag Deli főhadnagynak is felajánlotta a belépést, ám az azzal hárította el az invitálást, hogy ő nem lép egyik pártba sem, „de mindegyiket támogatja”.)

A szovjet invázió után azonnal megindult a kommunista párt járási reorganizálása. Nem ismeretes, hogy a helyben vagy a páncélos-parancsnokságon történtek játszottak-e elsődleges szerepet, de a laktanyában már november hetedikén összeült a pártszervezet, ahol Garamit is bizottsági taggá választották. Az alakuló pártszervezet első tagjai között találjuk Kelédi Béla őrnagyot, ezredpolitikai helyetteset (aki Galajda Béla egyik feljegyzése szerint a forradalom alatt még így nyilatkozott: „... bajtársak, ne haragudjanak rám, én tizenkét évig ha-

¹ KFÜ Bf. 092/1957. 1964. május 18-i perújítási kérelem. Melléklet. – Periratok, 58., 70., 467. o.

² Periratok, 466–477. o. – KFÜ Bf. 092/1957. 1964. májusi 18-i perújítási kérelem. Melléklet.

zudtam maguknak, meg is értem, hogy haragszanak rám, de ezt nekem muszáj volt csinálni, de ezután minden másként lesz”), Demeter András politikai tisztet, aki később leszerelt, Nánási Sándor századost (ő a Szovjetunióban végzett, ahonnan hadmérnökként került a rétsági ezredhez), Galambos Sándor főhadnagyot, a karhatalmi szakasz már említett pártbizottsági tagját, Dikó törzsőrmentert, Mayer Barna hadnagyot, Tóth József főhadnagyot (nem a Pálinkás-perben szereplőt!) és a Salgótarjánból visszatérő tisztet egy részét. De hamarosan kiszélesedett a kör, belépett például a később vád alá került Galajda Béla is. Őt később kizárták, az 1958-ban Kádárhoz címzett kegyelmi kérvényében írtak szerint: „A pártból való kizárásomat nem a tagság előtt ejtették meg, hanem Defcsics [sic!] hadnagy...” Egy alkalommal, „mint megfigyelő”, az egyik gyűlésen részt vett Stift Róbert is.

Az MSZMP kezdeti támogatói az ezred forradalom alatti életében meglehetősen vegyes, ellentétes szerepet játszottak, származásuk és életpályájuk is sokban különbözött. Lépésükben nyilván nem minden esetben az elmúlt eseményekhez való viszony volt a meghatározó, hiszen Kádár János november 4-e előtt – és még utána is napokig – forradalomról beszélt.

A frontok sokuk tudatában – a drasztikus szovjet fellépés szinte általános elítélése ellenére – csak később, a tiszti nyilatkozat olvasása után, vagy, a fejleményeket szemlélve, november közepén, még inkább végén körvonalazódhattak. Kérdés persze, hogy közülük az *élni kell* privat ideológiája mellett kit mozgatott a tudatos hit, meggyőződés, és kit a félelem, a megtorlás elől a *pártba menekülés* önvédő taktikája.

Jellemző a bizonytalan és ellentmondásos helyzetre és vélekedésekre, hogy az első pártgyűlések egyikén Galajda Béla még őszintén merte tolmácsolni az állomány kérdéseit: „... ki választotta meg a Kádár-kormányt? Mikor fogják Rákosit bíróság előtt felelősségre vonni? Mikor mennek ki a szovjet csapatok?”¹

November 12-én a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián Uszta Gyula egy tiszti gyűlésen bejelentette, hogy a kormány hűségnyilatkozatot követel a honvédtisztektől.²

A HM-ben is megalakult az MSZMP intézőbizottsága, melynek Váradi Gyula vezérőrnagy is a tagja lett. Váradi hamarosan Rétságon is megjelent, hogy tájékozzódjon az ezred helyzetéről és ismertesse a tiszti nyilatkozattal kapcsolatos tudnivalókat. Később így emlékezett vissza a látogatásra: „Rétságra a tiszti nyilatkozatot vittem ki, a nyilatkozat aláírásáról beszéltem, pártszervezetet szer-

¹ Periratok, 305., 311., 397., 793., 797. o. – HL BKB B. IV. 764/1957. 1957. június 14-i tjkv. – KFÜ Bf. 092/1957. 1964. május 18-i perújítási kérelem. Melléklet.

² Kronológia, 72. o.

veztem... Meg kell mondanom, hogy ebből az alkalomból még akkor nagyon eredeti és szélsőséges vélemények hangzottak el kérdések formájában.”

Garami már Váradi jövetele előtt is ismerte a nyilatkozat szövegét, egy tiszti gyűlésen ismertette is azt. Akkor elmondott véleménye egybeesik azzal, ahogyan az *Oral History Archivum*nak adott interjújában Váradi visszaemlékezik akkori kifogásaira: „A szövegezés egy kicsit sántít, és jó elgondolkodni rajta, ugyanis van egy kitétel, ami megköveteli a feltétlen engedelmességet.”

A tájékoztatón a Mindszenty „kiszabadításában” és őrzésében részt vett tisztek megkérdezték a vezérőrnagytól, hogy maradhatnak-e a hadseregben. Azt a választ kapták, hogy bár a hadseregre szégyent hoztak, azért csak szolgáljanak tovább.

A november 4-i rétsági történések torzítása, tompítása – legalábbis amíg a letartóztatásokkal nem történt meg a bűnbakok megnevezése – az ezred minden tagjának érdekében állott, hiszen abban csaknem valamennyien részesek voltak. Ezért is meggyőző Váradi állítása, hogy ottlétekor az ezred vezetése nem tárta fel előtte a tényleges történéseket, hanem azt úgy adta elő, mintha a harcokot a laktanyában adták volna át a szovjeteknek, és csak néhány páncélos lett volna kint biztosítani.¹

Váradi ismertetése után került sor a tiszti nyilatkozat² aláírására, melyet elsőként az egység parancsnoka és törzsfőnöke, Garami Lajos és Pálinkás Antal látott el a kézjegyével.

Forrásaink eltérnek a tekintetben, hogy az alakulat tiszti állományából hányan döntöttek úgy, hogy megválnak az egyenruhától. Galajda Béla az elsőfokú tárgyaláson egyenesen 90 tisztről beszélt, ami rendkívül magas számnak tűnik. Meglepő számot közöl azonban az ezred parancsnoki teendőinek átvételéről 1957. március 27-én felvett bizottsági jegyzőkönyv is: e szerint a nyilatkozatot 74 fő nem írta alá, ami a tiszti állomány 44%-a. Talán realisabb az, amit Béres Andor rendőr őrnagy³ Garami Lajosról készített jelentésében közöl. Őszerinte harmincan döntöttek az azonnali leszerelés mellett.⁴

A forradalom által nyilván motiváltabb tiszti állomány eltávozása megteremtette az ezred pártvezetése és parancsnoka számára a lehetőséget arra, hogy fegyelmi és anyagi tekintetben is hozzájárassanak a rendteremtéshez. Ennek egyik legfontosabb eseménye volt a legénységi állomány december 5-i bevonulása. Addigra közülük már húszan távoztak Nyugatra. Hogy a többiek milyen

¹ Periratok, 116–145., 294., 305., 393., 622. o. – VÁRADI Gy. 1990. 264. o.

² A nyilatkozat szövegét – többek között – közli: *Az 1956-os magyar forradalom. Reform – Felkelés – Szabadságharc – Megtorlás.* Szerk.: Litván György. Budapest, Tankönyvkiadó, 1991. 117. o.

³ Béres volt a BM ORFK vizsgálati osztályának helyettes vezetője, aki a bonyhádi rendőrkapitányság éléről került fel a fővárosba.

⁴ Periratok, 216–232. o. – HL 31/70/361/4. cs. P. Kik. ezr. Rétság. 140. o. – BERKI M. 1989. 195. o. – ÁBTL V-147842. 1957. március 18-i jelentés. – VÁRADI Gy. 1990. 268. o.

A „Terov” és végrehajtói

emlékekkel érkeztek vissza, és milyen kép fogadta őket a laktanyában, arra idézzük egyiküket: „Emlékszem, mikor beengedték az oroszokat, éppen marhapörköltet főztünk ebédre. De nem ehettük meg, mert hazazavartak bennünket. Egy hónap múlva hoztak vissza. A marhapörkölt ott várt belefagyva a kondérba.”¹

Pálinkás Antal és Garami Lajos 1956. április 4-én

¹ HL 31/70/361/4. cs. Pk. Kik. ezr. Rétság. 140. o. – FRANKA T. 1989b.

Rétsági tartózkodásakor már Váradi Gyula is érzékelte, hogy az egység parancsnoka és törzsfőnöke között erősen megromlott a viszony. Váradi szerint látszott, „hogymind a ketten igyekeznek a felelősséget a másikra hárítani”.¹

Később Garami úgy nyilatkozott kettejük kölcsönös ellenszenvéről, mint ami már a forradalom előtt is meghatározta viszonyukat. „Nem voltunk puszipajtások, hazudnék, ha azt mondanám. Pedig 1950-től együtt szolgáltunk” – mondta Nagy-Kristóf Attilának 1989-ben. „Osztálybeli különbségek voltak közöttünk, én egy munkásember voltam, ő egy őrgrof volt. Mindig azt éreztem, és ő is azt mutatta, hogy valaki.”

Garami, mint parancsnoka, pontosan ismerte Pálinkás származását, múltját. Lehetséges, hogy a két személyiség, magatartásforma közötti távolság már a forradalom előtt is idegenséget teremtett (1954-ben, amikor Pálinkást rendfokozatában visszavetették, Garami Lajos volt a becsületbíróság elnöke!), ám ez semmiképp sem öltött olyan mély, nyílt és látványos formát, mint sajnálatos módon épp a megtorlás napjaiban. Erre vall az a tény is, ahogyan Váradi jellemezte viszonyukat: amikor a rétsági iskola ezredtörzsfőnöki posztja megürült, akkor Pálinkást a szovjet tanácsadó és a parancsnok javaslatára nevezték ki a beosztásba, és 1956 őszén szintén az ő egyetértésével erősítették meg abban. Váradi úgy tudta, hogy Garami meg volt elégedve az őrnaggyal, elismerte katonai tudását és rátermettségét. „Közöttük ellentét csak az ellenforradalmi események után támadt.”²

Szembenállásuk azonban nem csak kettejük ügye volt. Köréjük csoportosulva a tiszti állomány két részre szakadt. Decemberre nyílttá váltak a személyes harcok és megindult a kölcsönös kiszorítósdi. Megbízható források híján nem tudjuk pontosan rekonstruálni a csoportok összetételét, az ide- vagy odatartozás meghatározó motívumait. Lehet, hogy azok nem is voltak lehatárolva, még inkább, hogy tagjaikban sokszor nem is a ki mellett, hanem inkább a ki ellen kérdése dominált.

A megosztottság legfontosabb elemévé valószínűleg a két tiszthez való személyes viszony vált. Nem csak az ezredes látta a volt őrgrofot olyannak, mint amilyennek a fent közölt idézetben leírja. Példa erre Devcsics Miklós 1989-es visszaemlékezése: „... Pálinkás nem volt szimpatikus, mert nagyon fensőbbesen viselkedett, nem nagyon volt segítőkész. Tett is egy megjegyzést, azt, hogy ő a kommunistáknak nem segít.”³

Feltehetőleg a Garami-csoport meghatározó személyiségei Kelédi Béla, a politikai helyettes és Petrovics József százados voltak. Feltűnő, hogy 1957. január

¹ Periratok, 393. o.

² NAGY K. A. 1989. – KFÜ Bf. 092/1957. 1964. május. 18-i perújítási kérelem. – KŐ – NAGY 1991. II. – Periratok, 393. o.

³ FRANKA T. 1989b.

31-én Kelédit is a tiszti felülvizsgáló bizottság elé állították, mert állítólag szovjetellenes kijelentéseket tett, „mindenben támogatta a parancsnokot és 1956 novemberének második felében bent járt a jugoszláv nagykövetségen tájékozódás céljából” (Kelédi 1944–45-ben a 23. jugoszláv partizándivízióban harcolt). A bizottság azonban mindhárom vád alól felmentette. Petrovics 1951-ben került az alakulathoz, de 1953-tól 1956. szeptember 26-ig akadémiára volt vezényelve. Visszatérte után lett Pálinkás helyettese. 1957-ben, Garami eltávolításakor, egy ideig őt bízták meg a parancsnoki teendők ellátásával.

Garami táborában találjuk azokat a fiatal tiszteket is, akik később a karhatalomba kerültek és szerepet játszottak Pálinkás Antal letartóztatásában. Valószínűleg vele szimpatizáltak jórészt azok is, akik meg tudtak maradni a hadseregben, és később, a vizsgálat során könnyíteni igyekeztek a volt parancsnok helyzetén. Idézzük egyikük nyilatkozatát: „Véleményem szerint Garaminak igen nehéz helyzete volt, úgy láttam, ennek ellenére elég jól megállta a helyét. Most sokan támadnak ellene, főleg azok, akik elkerültek a hadseregtől...”¹

A törzsfőnök személye körül csoportosulók – vagy csak egyszerűen a parancsnok személye ellen fordulók – sem kizárólag a forradalmárok táborából kerültek ki. Az ezredet támadta például Szabó Géza főhadnagy is, aki, Pálinkás letartóztatása után, a Garami-ellenes akciók fő mozgatója lett. (Szabó 1956 áprilisában került Rétságra. Október 20-ig Pálinkás helyettese volt, majd zászlóaljparancsnoki beosztásba helyezték. November 1-jén, orosz származású feleségével együtt a szovjet csapatokhoz akart távozni. Közte és Garami között talán már a forradalom előtt is feszült lehetett a viszony. A főhadnagy igen jó kapcsolatban volt az alakulat szovjet tanácsadójával, akit viszont a parancsnok nem szívelte).

Szabó Garaminak tulajdonította személyes holmijának elvesztését is, amikor november 1-jén a Dunakeszi melletti szovjet bázison tettek kirándulást. Politikai hovatartozását jól mutatja, hogy 1956. december 20-tól 1957 márciusáig „a szovjet központi kommandatúrán, különleges feladaton dolgozott”, majd ezután az Egyesített Tiszti Iskola második évfolyamának parancsnokságára helyezték, törzsparancsnokként.

Vagy említhetjük Pintér János főhadnagyot, akit, mint a szovjet tanácsadó tolmácsát, szintén nehezen sorolhatnánk Galajdáékkal egy csoportba. Pintér 1951 óta ismerte Garamit, még a Honvédelmi Minisztériumból. 1955 februárjától szolgált Rétságon, mint a „tadó” tolmácsa. Amennyiben igaz az, amit kihallgatásakor elmondott, akkor ő is személyes konfliktusban volt a parancsnokkal. November negyedike után, amikor a szovjet felderítő szakasz a laktanyába telepedett, Szabó és Pintér egy szovjet őrnaggyal beszélgettek, amit az ezredes később kifogásolt.

¹ Periratok, 282., 287., 411. o.

Támogatói, természetesen, egészen más képet őriztek Pálinkásról, mint ellenfelei. Kapui László, aki 1950 óta ismerte – Piliscsabán szolgáltak együtt, Pálinkás mint zászlóaljparancsnok, Kapui mint szakaszparancsnok, később az ő segédtsíztje –, 1956 decemberében így jellemezte egykori előljáróját: „... A fenti ezredet [ti. a piliscsabait –a szerző] akkor szervezték meg, és ebben Pálinkásnak nagy szerepe volt. Katonás embernek ismertem meg, jó szervezőkészsége volt, az emberekhez való viszonya igen jó volt, senki nem vette észre azt, hogy származása igen magas, és hogy osztályidegen lett volna. Tisztekhez és katonáihoz egyaránt közvetlen volt.”

Stift Róbert egy decemberi kihallgatásán azt bizonygatta kihallgatója előtt, hogy ha Pálinkás a beosztottjait az ellenforradalom oldalára akarta volna állítani, akkor azt megtehette volna, „mivel az emberekhez való viszonya jó volt, tekintélye volt, és az emberek mentek volna utána. Ő azonban ezt nem használta ki.”

Lukáts Iván: „Pálinkás volt Garami helyettese, igen népszerű, közkedvelt ember hírében állt.”

Hogy a parancsnok körül kialakult légkörben mennyi szerepe volt annak a helyzetnek, amiben tevékenykednie kellett, és mennyi saját habitusának, felesleges lenne keresnünk. Nyilvánvaló, hogy mint ezredparancsnok számtalan, gyakran nem is tőle függő konfliktusnak volt részese. Mindaz, ami az '50-es évek vezetési, parancsnoklási stílusát jellemezte, az ő személyében kellett hogy megjelenjen beosztottjai előtt. Ebből a szempontból a törzsfőnök kétségkívül könnyebb helyzetben volt. Ám ez nem magyarázza azokat a meleg szavakat, amelyekkel később a per számos tanúja jellemezte az őrnagyot. Személye vádlott-társa, Tóth József főhadnagy emlékezetében így maradt meg: „Pálinkásért rajongott mindenki a laktanyában.”¹

A két csoport elhatárolódásában, a parancsnokok személyén kívül, természetesen szerepet játszottak azok a szembenállások is, amelyek az egyes tiszteket, csoportokat fordították egymás ellen. Ilyenek voltak a politikai véleménykülönbségek, amelyek okozói lehettek a személyes ellenszenvnek, de ugyanúgy kereshetünk mozgatókat az elkülönülő baráti csoportok összeütközésében is. Galajda Béla talán nem ok nélkül vélte úgy 1958-ban, hogy sorsában az is szerepet játszott: nem volt törzsvendége a tiszti klubnak, és nem vett részt kártyacsatákban.²

Az első bélyeg

1956. november 25-én, „Mindszenty bíboros jelentkezése az ellenforradalmi kísérletben” címmel a Népszabadságban szignálatlan cikk jelent meg, amely Pálinkás személyét egyszerre az ellenforradalom országos jelentőségű alakjává

¹ Periratok, 294., 311. 340. o. – KŐ – NAGY 1991. IV.

² Periratok, 793. o.

tette: „Mindszentyt október 30-án hozták el a felsőpetényi kastélyból, és a Rétságon állomásozó páncélosezred laktanyájába kísérték. Mindezt ugyanis a rétsági páncélosezred parancsnokhelyettese: Pálinkás Antal őrnagy szervezte meg. Pálinkás Antal őrnagy nem más, mint az 1919-es ellenforradalom egyik közismert figurájának, Pallavicini őrgrófnak a fia. Az ifjú Pallavicini, aki Ludovika Akadémiát végzett horthysta tiszt volt, a felszabadulás után ügyesen kiadta magát a népi demokrácia hívének, aki szakított grófi családjával és nevét is megváltoztatta. Így lett belőle Pálinkás. A honvédségben mindezt tudták róla, de elhitték, hogy a néphatalom és a szocializmus híve lett. Mihelyt azonban alkalma lett az ellenforradalmat nyílt arccal szolgálni, rögtön levetette álarcát, és sietett nagy tettet végrehajtani az ellenforradalom számára. Mindszenty bíborost október 31-én kísérték Budapestre. A menetet Pálinkás-Pallavicini állította össze.”

A cikk egyébként nem más, mint a Fehér Könyv Mindszentyről szóló utolsó fejezete, amit – már a későbbi ügyészi vizsgálat időpontjára időzítve – az MSZMP megyei lapja is közölt.¹

A könyv megjelenéséről, mint említettük, december 9-én tudósított a Népszabadság. Ekkorra azonban – legalábbis a szöveg magyar változatát – valaki módosította. A fenti idézet első és utolsó mondata ugyanis nem szerepel a szövegben. „Mindszentyt október 30-án hozták el a felsőpetényi kastélyból, és a Rétságon állomásozó páncélosezred laktanyájába vitték, majd október 31-én kísérték Budapestre.”

Nem ismert, hogy ki és miért hajtotta végre a módosítást. Hatalma, figyelme vagy épp akarata azonban arra már nem terjedt ki, hogy a szöveg orosz változatából is törölje az őrnagyra vonatkozó részt (Devcsics Miklóst idézzük: „A súlyos ítélet magyarázatához a kulcsot a moszkvai Pravdában ekkor megjelent cikk adja...”). A Pravda december 14-én ugyanis így ismerteti a Fehér Könyv vonatkozó részét: „Október 30-án Mindszentyt elszállították a felsőpetényi kastélyból a Rétságon állomásozó páncélosezred laktanyájába. Ezt a rétsági páncélosezred parancsnokhelyettese, Pálinkás Antal őrnagy, az 1919-es ellenforradalom egyik jelentős képviselőjének, Pallavicini őrgrófnak a fia szervezte.

Az ifjabbik Pallavicini a Ludovika katonai akadémiát végezte el, és horthysta tiszt volt. Az ország felszabadulása után magát ügyesen a népi demokrácia hívének adta ki, és osztályával is szakított. Még nevét is megváltoztatta. Így lett Pallaviciniből Pálinkás. Amint azonban lehetősége adódott szolgálnia az ellenforradalmat, azonnal levetette álarcát. Október 31-én Mindszenty kardinális megérkezett Budapestre. A menetet Pálinkás-Pallavicini szervezte meg. Elöl ment egy

¹ Mindszenty szerepe az ellenforradalomban. *Népszabadság*, 1956. november 25. 3. o. – *Új Úton*, 1956. december 8. 4. o. – Ellenforradalmi erők I. 60–62. o.

önjáró löveg, utána egy harckocsi, azt követte egy katonai teherautó, majd a személygépkocsik és végül két páncélaútó.”¹

Említést érdemel, hogy az orosz változat csaknem pontosan le tudta írni a bíborost kísérő oszlopot. Ez arra vall, hogy az eredeti hírforrás szemtanúja volt a menet indulásának, vagy legalábbis pontos értesülései voltak arról, hiszen a két utolsó páncélaútó (a valóságban harckocsi) útközben lerobbant, és már nem ért fel Budapestre.

A részlet arra utal, hogy az már vagy benne volt az eredeti összövegben, vagy az orosz hatóságok november 25-e és december eleje között további információkhoz jutottak. Erre megvolt a lehetőségük.

A Pálinkás-ügy irataihoz csatolták azt a kihallgatási jegyzőkönyvet, amelyet 1956. november 17-én vettek fel Márton János törzsőrmestertől, aki tagja volt a Mindszenty őrzésére felrendelt szakasznak.

Márton november 4-én este érkezett haza Budapestről Diósjenőre, ahol lakott. Öt nap múlva jelentkezett a laktanyában Garaminál. Hazatérte után néhány nappal, november 14-én, orosz katonák házkutatást tartottak a lakásán, állítólag fegyvert keresve. Letartóztatták és bevitték a tanácsházára. Innen Budapestre került, ahol – talán Selmeceiek – kétszer is kihallgatták. Vallomásából nem állapítható meg, hogy azt ki és hol készítette. Csak Márton szavaiból tudjuk, hogy november 16-án szállították őt át abba az épületbe, ahol a jegyzőkönyvet felvették. Az iratnak van egy érdekes momentum: első oldalára valaki felírta Rajos Pál nevét, nyilván a neki történő továbbítás céljából. Nem tudjuk azonban, hogy ez még november-decemberben, vagy csak a vizsgálat későbbi szakaszában történt-e meg. Így csak feltételezhetjük, hogy Rajos Pál rendőr főhadnagy esetleg már ekkor ki lett jelölve a Mindszenty-ügy főnyomozójává.

Márton (akinek későbbi sorsát nem ismerjük) – mint vallomásából kiderül – közeli szemtanúja, illetve részese volt az érsek rétsági tartózkodásának, Budapestre szállításának, és tagja lett az őrzésére kirendelt részlegnek. November 4-én hajnalban ő is a Parlamentbe kísérte Mindszentyt, így az egész eseménysorról pontos képet tudott nyújtani.²

November közepétől tehát – függetlenül a Rétságról vagy Salgótarjánból érkező egyéb információktól – Selmeceieknek, a magyar belügyi szerveknek és a szovjet hatóságoknak már bőven volt információjuk a „kiszabadításról”.

Pálinkás november 24-én Budapestre utazott, hogy a nagyszülőknél tartózkodó kislányát meglátogassa. Itt került kezébe a Népszabadság ominózus írása.

¹ *Pravda*, 1956. december 14. 6. o. – BUZAFALVI Gy. 1990.

² Periratok, 415. o.

Az ő helyében sokan a legkézenfekvőbb megoldást választva azonnal Nyugatra távoztak volna. Az őrnagy azonban már másnap a HM II. osztályához, tehát Selmeceihez fordult, kérve az ügy kivizsgálását és saját szerepének tisztázását. Kézzel írott levelét nem csatolták a periratokhoz, a vizsgálati szakasz dossziéjában találtuk meg.

A megjelent cikkel szemben állítja: „... nem volt tudomásom semmiféle Mindszentyvel kapcsolatos ellenforradalmi kísérletről, mert Pesten sem voltam addig, és az egész ügyet úgy tekintettem a Rajk- és Pálffy-rehabilitáció, Grósz-rehabilitáció után, mint jogtalanul elítélt ember szabadon bocsátását, és ebben véleményünk a parancsnokkal megegyezett... Politikai állásfoglalásom a szocialista népi demokrácia, és visszautasítom az újságcikk, származásommal kapcsolatos kombinációját. Sohasem tagadtam, hogy ki voltam. Én továbbra is elítélem az ellenforradalmi törekvéseket, egyszerűen azért is, mert nekem abból semmi jó sem származott volna. Kérem, hogy az ügyet vizsgálják ki minden oldalról.”¹

Selmecei ekkor már valószínűleg ismerhette a történeteket. Erre vall az is, hogy ahhoz a mondathoz, mely szerint „Az ezredparancsnok, Garami ezredes parancsot adott négy önként jelentkező tisztnek: Stíft főhadnagy, Tóth főhadnagy, Galajda hadnagy, a negyedekre nem emlékszem...”, Selmecei – egyébként tévesen – tollal odaírta: „Petrovics százados a 4. tiszt neve.”

Tisztázatlan, hogy a katonai elhárítás vezetője miért döntött úgy, hogy nem indít az ügyben nyomozást, mindenesetre a Legfőbb Ügyészséghez utasította a törzsfőnököt. Az ügyészségi szakasz aktái őrizték meg Pálinkás ide benyújtott, november 28-án kelt beadványát.² Mint abból kiderül, az őrnagy tisztában volt az ellene emelt vádak súlyával. Meg is jegyzi: annak bélyege nemcsak hogy további katonai szolgálatát, hanem a polgári életben való elhelyezkedését is lehetetlenné teszi. „Én a húsz nap alatt Rétságon tartózkodtam, és igyekeztem a kormány által kiadott intézkedések alapján megszilárdítani a helyzetet az alakulatnál” – írja. A beadvány végén tesz egy homályos utalást arra is, hogy szerinte „az egész ügy felvetésének személyi kérdések az okai”. Itt valószínűleg a Garami-csoportra, vagy személy szerint magára a parancsnokra gondol. A periratokból jól látszik, hogy – okkal vagy ok nélkül – mindkettejüknek szilárd meggyőződése volt, hogy a másiknak köszönheti szomorú sorsát. Garami később „egy reszindulatú személyek valótlán állításának” tudta be őrizetbe vételét. Pálinkás özvegye a december 26-i letartóztatással kapcsolatban jegyzi meg: „Ekkor vált világossá előttünk, hogy Garami és néhány embere állhat az ügy háttérében.”

Nem tudjuk, hogy az ezredes valóban tett-e lépéseket az őrnagy eltávolítására a hadseregből. Egyik későbbi beadványa szerint: „a megbízható kommunis-táknak egyöntetűen az volt akkoriban az állásfoglalása, hogy Pálinkást és társa-

¹ ÁBTL V-147842. 306. o. – FRANKA T. 1989a.

² KFÜ Bf. 092/1957. Pálinkás Antal 1956. november 28-i kérelme.

it, akik akkor rémhíreket terjesztettek, valamint az 'ellenforradalom' mellett agítottak... a hadseregből el kell távolítani az ellenforradalom alatt tanúsított magatartásáért.”¹

Pálinkás Antal letartóztatása

Az őrnagy ügyét a katonai főügyész utasítására Simonfi Albert alezredes vizsgálta ki. Az ő feladata volt, hogy megállapítsa: Pálinkás maradhat-e katona, vagy le kell szerelnie. December 6-án kiszállt Rétságra és kihallgatta Galajda Bélát, Stift Róbertet, Deli Józsefet, Kapui Lászlót és Janecskó Jánost, majd két hét múlva Horváth Jánost, az ÁEH elnökét és Ország Györgyöt. (Országot később, 1957 márciusában eltávolították a hadseregből. A felülvizsgálati tárgyalásán kettős vádat fogalmaztak meg vele szemben: november 4-én Budapesten, az I. kerületben átvette az egyik felkelő csoport parancsnokságát és fegyveres ellenállást szervezett a szovjetekkel szemben, illetve önként vett részt Mindszenty Budapestre szállításában.) Horváth meglehetősen rosszindulatú – később a periratokhoz csatolt – vallomásán kívül a többiek nem mondtak egyetlen, a törzsfőnököt terhelő mondatot sem. Simonfi 1957. január 4-én ezekkel a mondatokkal zárta összefoglaló jelentését: „Ma már megállapíthatjuk, hogy az adott helyzetben helyes volt, hogy az alakulat tisztjei ily módon közbeléptek. Amint az eseményekből ismeretes, az újpesti munkásokat félrevezető ellenforradalmárok Mindszenty kiszabadítását az ellenforradalom céljaira akarták felhasználni.”

Feltűnő, hogy az ügyész egyetlen tanút sem hallgatott meg – legalábbis a jegyzőkönyvek szerint – a Garami körül csoportosulók közül. Ebből talán arra következtethetünk, hogy eleve szándékában volt az őrnagy felmentése, vagy, érzékelve a laktanyán belül már javában dúló belharcot, szándékosan kerülte az érzelmileg elfogult felet.

Simonfi már december 20. után közölhette az őrnaggyal, hogy ha rajta múlik, akkor igazolni fogja őt.

Felesége szerint a vizsgálat végén Pálinkás kérte feletteseit: szabadságolják, hogy elhagyhassa Rétságot.²

Nem tudjuk, hogy a két parancsnok későbbi sorsát befolyásolta-e, hogy december 10-én mindkettejüket Gödöllőre rendelték, a szovjet katonai parancsnokságra. Pálinkás özvegye úgy emlékezett, hogy a „szabadításról” kérdezték őket, míg Garami Lajos szerint a november 4-én lefoglalt technika átadásáról tárgyaltak velük.³

¹ KFÜ Bf. 092/1957. 1966. szeptember 1-jei beadvány és 1964. május 18-i perújítási kérvény. – FRANKA T. 1989a.

² FRANKA T. 1989a.

³ GUDENUS – SZENTIRMAY 1989. 100. o. – FRANKA T. 1989a.

Az őrnagy őrizetbe vételének körülményei még ma sem teljesen tisztázottak. Garami Lajos, a későbbi vádlott-társ, „a megyei MSZMP és megyei karhatalom közreműködését” említette a törzsfőnök leszerelésében.¹ Ha így van, akkor Oczelék, Jakab Sándorék és Háziék konzultálhattak a rétsági karhatalmi szakasz vezetőivel, vagy akár Usztával, Gyurkóval és másokkal is.

Az őrnagyot letartóztató fiatal hadnagyok – kihallgatásaik során – saját, önálló döntésükként tüntették fel az akciót. Devcsics Miklós így emlékezett a történetekre 1957. február 5-én, a tiszti felülvizsgáló bizottság előtt: „A járási pártbizottság felé kezdeményeztem karhatalom létrehozását, ill. később többen kértük a karhatalomba küldésünket... Részt vettem mint kezdeményező Pálinkás őrnagy elvitelében 1956 decemberében, majd jelmondatok festésében.”

Ugyancsak ő, 1957 áprilisában: „Amikor 1956 decemberében a karhatalom megalakult, láttuk azt, hogy a Pálinkás körül egy klikk alakult, és melynek a hangadója Stift volt. Ez a klikk igyekezett a laktanya hangulatát rontani. Ezért 8-an elhatároztuk, hogy Pálinkást, aki akkor fel volt függesztve, letartóztatjuk és elvisszük a megyei karhatalomhoz, ezt december 26-án végre is hajtottuk, és amikor harmadmagammal a Pálinkást gépkocsin elvittem, akkor néhányan az Ő [ti. Stift – a szerző] vezetésével utánunk akartak jönni, hogy... kiszabadítsák.” A Stift vezetésével Devcsicsék után induló csapatról Bányai János is említést tesz, színezve a történetet azzal, hogy Stiftéknél géppuska is volt.²

Ismét Devcsics, nem egészen egy hónap múlva: „Karácsony másnapján néhányan elhatároztuk, hogy a faluban jelszavakat fogunk meszelni. Akkor határoztuk el azt is, hogy Pálinkást letartóztatjuk. Az egyik karhatalmista ittas állapotban ezt elfecsegte, és Garami tudomására jutott. Ő figyelmeztetett arra, hogy ne csináljunk botrányt vagy lövöldözést. Garami adott kocsit a részünkre. Pálinkást el is vittük Salgótarjánba.”

Devcsics Miklós, évtizedek múlva adott interjúiban,³ már meglehetősen nagyvonalúsággal siklott át a letartóztatásban játszott szerepe felett: „Ott voltam, amikor őrizetbe vették és Salgótarjánba vitték, de hogy mi történt a tárgyaláson, arról nem tudok semmit... – De az őrizetbe vételkor jelen volt? – Igen, de ott akkor nem hárman, hanem legalább húszan voltak. – Miért vitték Salgótarjánba? Tud erről valamit? – Erről a salgótarjániakat kellene megkérdezni. – Ön el sem kísérte Salgótarjánba? – De igen, és Salgótarjánban azután szabadon is engedték. Ha jól tudom, Budapestre ment utána. – Hányan kísérték Pálinkást? – Pontosan nem emlékszem, de ott legalább húsz tiszt volt. Ennek az volt a lényege,

¹ KFÜ Bf. 092/1957. 1966. szeptember 1-jei beadvány.

² ÁBTL V-147842. 1957. április 23-i tjkv-ek.

³ Az MSZMP Nm IB-nek tagjai voltak: Jakab Sándor, Vajó István, László István, Tanyai Ferenc, Olaj Géza, Andó István, Kovács József, Rozgonyi Lukács. – Periratok, 397. o. – FRANKA T. 1989b. – BUZAFALVI Gy. 1990. – DEVCSICS M. 1992.

hogy Rétságon volt egy parancsnok, akit elmozdítottak, és ez a parancsnok visszavette a parancsnokságot." Másutt: „November 4-e után ő írja alá elsőként a tiszti nyilatkozatot, ezzel vállalva az új kormány szolgálatát. Ezt azonban nem fogadják el tőle [Pálinkást, hivatalosan, valóban a tiszti nyilatkozat alá nem írása miatt szerelték le. Ez azonban csak formai kérdés, hiszen a valóságban, november 26-án, ő is ellátta kézjegyével a formanyomtatványt – a szerző], a forradalmi bizottságot feloszlatják [Münnich már november 7-én betiltotta a forradalmi katonatanácsok működését! – a szerző], őt pedig leváltják. Ezek után kerül sor Rétságról való eltávolítására, visszaállítva az egyszemélyi parancsnoki rendszert... Minderről ennyit!" „Pálinkás őrnagyot akkor láttam utoljára, amikor egy tiszti csoport tagjaként Salgótarjánba kísértük a karhatalmi parancsnokságra. Innét mi azonnal visszatértünk szolgálati helyünkre.”

Természetesen 1956 decemberében sok minden megtörténhetett, ám mégis kérdéses, hogy három vagy nyolc, jelszavakat mázsolgató, húszas évei közepén járó hadnagyocska önhatalmúlag letartóztathatta volna a Magyar Néphadsereg őrnagyát, saját törzsfőnöküket. Ha mégis így volt, akkor a tervnek már Salgótarjánban meg kellett fogalmazódnia (Székelyék december 23-án tértek vissza a megyeszékhelyről, ahol már december 8. után megindult az ellenforradalmi erők következetes felszámolása, aminek szellemét a fiatal tisztek Rétságra is magukkal hozhatták).

Nem tudtuk ellenőrizni a letartóztatás egyik állítólagos momentumát, amelyet az őrnagy özvegye mondott el Franka Tibornak 1989-ben: „Napokkal később, a szabadulása után mesélte el, hogy három – általam ma is név szerint ismert – férfi először egy terepjáróba kényszerítette, majd Tarján felé vitte, miközben fegyverrel a kezükben szidták és alázták. Már a Felvidéken, vagyis cseh-szlovákiai területen jártak, amikor szerencsére szembejött egy másik autó, így kénytelenek voltak visszafordulni. A férjemnek az volt az érzése, hogy azért vitték a Felvidékre, [hátha] menekülni próbál, s akkor elteszik majd láb alól. Végül visszahozták és átadták Tarjánban az újjászerveződő karhatalmistáknak.”¹

Az utolsó felvonás felé

Simonfi feljegyzése szerint Pálinkást a salgótarjáni BM főosztály vette őrizetbe, hivatalosan egy általa készített – a nemzetőrzászlóalj szervezését szolgáló – röplap miatt, amelyet a szovjet hadsereg elleni izgatásnak nyilvánítottak.²

¹ FRANKA T. 1990.

² Burillák Attila írása szerint: „December végén Nógrád megye kormánybiztosa a katonai főosztály tudomására hozta, hogy a helyi karhatalom őrizetbe vette Pálinkást, és ügyési intézkedésre van szükség.” A cikkből sajnos nem derül ki, hogy melyik kor-

Franka Tibor szerint „A feleség ekkor Pestre utazik, Simonffy [sic!] Albert katonai ügyész segítségét kéri. Az ügyész ötnapi keresés után bukkan Pálinkásra a salgótarjáni karhatalom fogdájában.”¹

Az ügyészt feltehetően igen váratlanul érte, hogy vizsgálatának alanyát, tudta nélkül, letartóztatták. Jelentésében azt írja: a megyei főosztályon „az a vélemény alakult ki, hogy helyesebb, ha Pálinkás őrnagy ügyével az ügyészi szervek foglalkoznak”. A röplapról beszélt Házival és Szabó Gábor alezredessel, a főkapitányság helyettes vezetőjével, de ők nem tudták felmutatni a corpus delictit.

„Elmondták viszont, hogy egy megyei aktívaülésem az felolvasták, és az súlyosan kompromittáló Pálinkás őrnagyra.” Háziek szerint a röpcédula a pásztói járási rendőrkapitánynál, Rab főhadnagynál volt.² Simonfi Házival és Szabóval megállapodott abban, hogy „Pálinkást helyesebb onnan elvinni, és az ügyét a katonai ügyészség vizsgálja ki”.

December 30-án délelőtt az alezredes lement Pásztóra, de Rabbal már nem tudott beszélni. Így csak azt az üzenetet hagyhatta hátra, hogy a kapitány keresse őt és küldje utána a bizonyítékot. Délután pedig Salgótarjában gépkocsiba szállt, és Pálinkást Budapestre, a Katonai Főügyészségre szállította. Ott szóban ismét kihallgatta az őrnagyot, aki elmondta neki, hogy valóban készített egy röpcédulát, mintegy kétszáz példányban, amivel a tartalékosokat akarták behívni, Garami is tudott róla, a tartalmát senki sem kifogásolta. Azonban, tárgyi bizonyíték nem lévén, Kispál alezredessel – a Katonai Főügyészség vezetőjével – megbeszélve a dolgot, úgy döntöttek, hogy a törvényes fogva tartásnak nincs alapja, és ezért szabadlábra helyezik az őrnagyot, de ügyét tovább vizsgálják. Ugyancsak megbeszéltek, és Simonfi javasolta is Pálinkásnak, hogy a HM-ben, Pusztá vezérőrnagynál sürgősen kérje a leszerelését.

1956. december 31-én a határőrség lapjában megjelent Pálinkás Antal és a bíboros közös fényképe, az alábbi képaláírással: „Az ellenforradalmárok első feladata az volt, hogy kiszabadítsák Mindszenty hercegprímást, akit már nem is burkoltan vezérüknek kiáltottak ki. A 'kiszabadítók' élén a honvédruhába bújt ellenforradalmár, Pálinkás őrnagy állt, aki különben az 1919-es ellenforradalomban szerepet játszó Pallavichini [sic!] örgrófnak a fia. A név, az változott, de az ember nem.”³ Második felesége szerint még ezt megelőzően a rétsági kapitányság

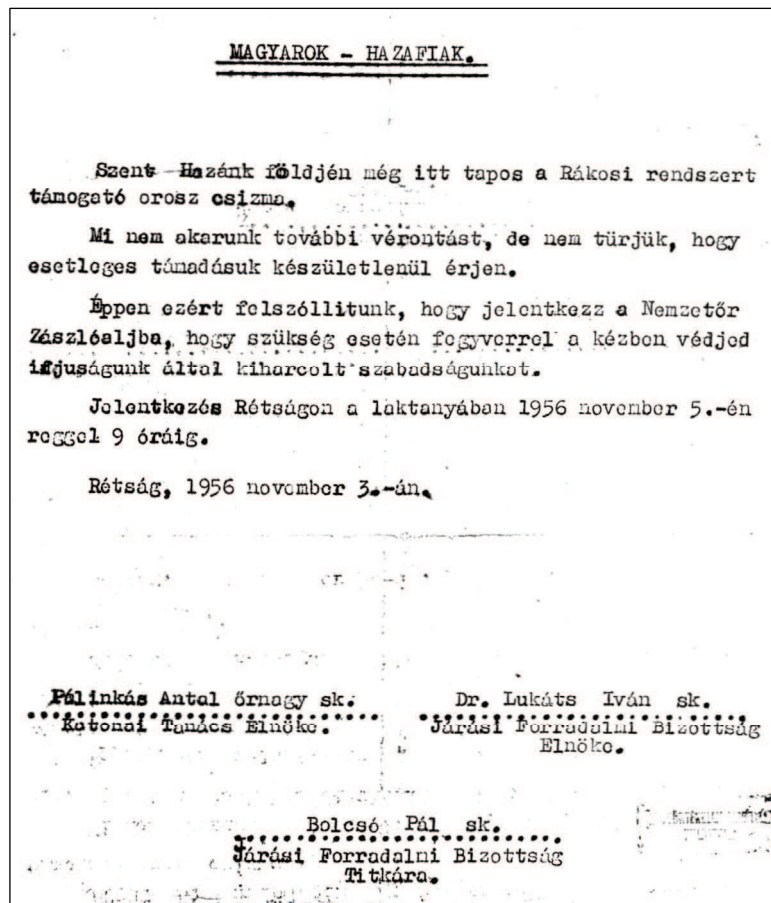
mánybiztosról van szó, és az sem, hogy a katonai főosztály pontosan milyen szervet takar. – BURILLÁK A. 1989a. – BURILLÁK A. 1989b.

¹ FRANKA T. 1989a.

² Rab Márton volt a forradalom előtt a járási rendőrkapitány. November 5-én már ismét Rétságon találjuk (azelőtt iskolára volt vezényelve), ahol segíti Lánszkiek visszatérését a járási tanácsra.

³ *Határőr*, 1956. december 31. 4. o.

egyik nyomozója házkutatást tartott budapesti lakásukon. Pálinkás, „csak hogy békén hagyják őket”, január 4-én bement a HM-be és kérte a leszerelését.¹

A nemzetőrzászlóalj szervezéséhez készített, Pálinkás Antal által fogalmazott röplap

¹ FRANKA T. 1989a.

Szabadon engedése után Budapestre távozott. A gyűlölködés légköréből kikerülve nyugodtabb napokat élhetett volna, ha nem kísért felette állandóan a folyamatban lévő vizsgálat árnya.

Leszerelése után – valószínűleg Váradi Gyula segítségével – a néphadsereg Mohács utcai szállítási vállalatánál helyezkedett el mint garázmester.

Simonfi január 2-i jelentéséhez csatolták Kispál alezredes aznapi átiratát, melyben megküldi az eddigi vizsgálatról készült jelentést és felszólítja a Budapesti Katonai Ügyészséget, hogy Pásztórol szerezze be a röplapot, tudja meg, hogy az aláírói ellen indult-e már eljárás, szálljon ki és vizsgálja meg a laktanya két csoportja közötti ellentétek körülményeit, hallgassa ki Pálinkást és hozzon érdemi döntést.

A megküldött jelentés maradó példányára pedig Simonfi – talán 1957. január 10-én – a következő baljóslatú feljegyzést írta: „A kivizsgálás eredménye kiadásra nem került. Intézkedést nem igényel. Bünvádi eljárás indul ellene.”

Az alezredes széljegyzete szerint Pálinkás sorsa tehát már január első felében megpecsételődött. Ezt erősíti az is, hogy január 15-én Selmeci asztalára került Bartus Ferenc kihallgatási jegyzőkönyve, melyet a Borsod Megyei Rendőrkapitányságon vettek fel. Bartus a forradalom alatt mint sorkatona, őrmesteri rendfokozatban, az ezredírnoki teendőket látta el. Október 31-én ő is a Mindszentyt kísérők közé került, és november 4-ig az Úri utcában maradt. Vallomása erről az időszakról szól.¹

Selmeci január 15-én a következő feljegyzést írta a jegyzőkönyvre: „Kovács őrnagy elvtárs!² Az egész Mindszenty-kiszabadítás hiteles történetét és az ebben szerepet játszó személyek tevékenységét végre rögzíteni kell!”

1957. január 31-ére kelteztve a Belügyminisztérium vizsgálati osztálya az osztályvezető, Szalma István őrnagy és Rajos Pál rendőrnyomozó főhadnagy aláírásával határozatot adott ki a nyomozás elrendeléséről Pálinkás Antal ügyében, mivel „a Belügyminisztérium adatai szerint” ellene népköztársaság elleni büntett alapos gyanúja merült fel.

A még ugyanaznap aláírt előzetes letartóztatási határozat olyan eseményekre utal – mint például a benzines palackok november 4-i feltöltése –, amelyek az eddig felsorolt kihallgatási jegyzőkönyvekben nem szerepeltek. Így valószínű, hogy január folyamán már folytak előzetes vizsgálatok, meghallgatások, amelyek azonban a peranyagban és a vizsgálati dossziében nem tükröződnek.

¹ Burillák Attila szerint január 14-től letartóztatásáig, felesége szerint már leszerelése másnapjától dolgozott garázmesterként. – Az Ellenforradalmi erők I. 60. oldalán közölt képen Bartus Ferenc áll Mindszenty mellett. – Periratok, 430. o. – BURILLÁK A. 1989b.

² Kovács Sándor Selmeci helyettese volt.

Szilágyi István ügyvéd feljegyezte, hogy Pálinkást február 3-án, a HM-ben tartott vizsgálaton még tanúként hallgatták meg, nem tudni, milyen ügyben, ahol állítólag Deli Józseffel is szembesítették.

Az őrnagyot – mint azt feleségének 1957. február 10-én Kádár Jánoshoz írt beadványából megtudjuk – február elején tartóztatták le: „Mint polgári ember dolgozott a Mohács utcai szállítási vállalatnál 1957. február 6-ig, amikor ismeretlen katonai személyek munkahelyéről elvitték, s azóta semmit sem tudok hollétéről, bár minden tölem telhetőt elkövettem felkutatására.”

Az özvegy később Franka Tibornak így mesélte el a letartóztatás körülményeit: „Alig telt el egy hónap, amikor lőrinci lakásunk előtt – ahová Rétságról költöztünk – autó állt meg, és a kerítésen Mák András főhadnagy meg az emberei ugráltak át. A férjem nem volt otthon, dolgozott. A házkutatás során elvitték az újságokat és Antal katonai holmijait. Mivel az ügyészségen nem tudtak semmit, keresni kezdtem Mák AM 382-es rendszámú autóját... A Gyorskocsi utcában találtam rá.”¹

Jakab Sándor, az MSZMP megyei első titkára (1956–1966)

Három nap múlva – megkésve bár, de aktualitását nem veszítve – az MSZMP megyei lapja közölte a Hattárőr fényképét Mindszentyről és „Pallawichiny” őrnagyról. „Kik ezek a barátok?” – teszi fel a szellemes kérdést a lap szerkesztője.²

A Pálinkás sorsáról hozott végleges döntésben bizonyára megvolt azoknak is a szerepe, akik jelentéseket, feljelentéseket körmöltek, vagy csak a telefonkagylót felemelve mozgatták az ügyet.

Közéjük tartozott Mayer Barna hadnagy, az ezred volt politikai tisztje, aki akkor a berettyóújfalui karhatalmi szakaszban tevékenykedett. 1957. január 23-án keltezett és Münnich Ferenchez címzett bejelentése – amelynek csak kivonatait ismerjük, melyek, szinte kísértetiesen, csaknem valamennyi eljárás alá vont tiszt vizsgálati anyagában feltűnnek – bizonyosan az őrnagyra is vonatkozott.

Az MSZMP járási intézőbizottságának jelentésében Géczi János és Földi Jánosné, 1957. január 24-én, a következőkre hívták fel Jakab Sándorék figyelmét: „Így a karhatalmisták, mint a honvédség tagjai között felháborodás van azzal kapcsolatban, hogy Pálinkás volt őrnagy még mindig nincs a megfelelő helyen, állítólag a Honvédelmi Minisztériumban van mint polgári alkalmazott. Ez nemcsak a honvédség körében, de az egész járás dolgozói körében felháborodást vált ki.”

Lehet, hogy az események alakulásában fontos szerepet játszott az a jelentés is, amelyet Géczi János intézőbizottsági elnök és Sipos János osztályvezető janu-

¹ ÁBTL V-147842. 1957. február 10-i beadvány. – Periratok, 216–232. o. – FRANKA T. 1989a.

² Nógrádi Népújság, 1957. február 9. 2. o.

ár 29-én küldött el Jakabnak. Ebben értékelték a járási kiegészítő parancsnokságnál és a környék négy katonai alakulatánál – a rétságinál, a diósjenőinél, a nógrádinál és a nagyoroszinál – szolgáló, vagy már onnan leszerelt tisztek ellenforradalom alatti tevékenységét. Jakab, vagy utasítására valaki más – mint az a lapokon lévő ceruzajegyzetből kiderül – a jelentést két részre szedte. A kiegészítő parancsnokság tisztjeiről írtak minden bizonnyal a többiekétől elkülönítve kerültek továbbjelentésre. Az iratban összesen tizenöt tiszt jellemzése szerepel. Ezek közül négyen szolgáltak a kiegészítő parancsnokságon. Közülük hármat március 20-án, egyiküket pedig a következő napon helyeztek tartalékállományba.

Rétságról, a már leszerelték közül, szerepel Pálincás („a katonai forradalmi tanács elnöke, az ellenforradalom eszmei irányítója, Mindszenty kiszabadítója”), Bazsek József és László Tibor főhadnagy neve. A még szolgálatot teljesítők közül Stíft Róbert, Ujváry József és Deli József kerültek fel a listára, mint akik „részt vállaltak az ellenforradalom tevékenységében”. Ujváryt március 13-án, Delit és Stíftet március 20-án helyezték tartalékállományba. Bazsek körülbelül ugyanebben az időben kerülhetett közbiztonsági őrizetbe. Lászlónak rövid ideig a járási tanácsosn sikerült megkapaszkodnia, de hamarosan onnan is eltávolították.¹

A megtöretés

Az idő előrehaladtával a bíboros személye köré események, személyek, cselekedetek és vádpontok egész sorát rakosgatták össze a KGB és a BM nyomozó szervei. A cél egyértelmű: a „szabadítástól” az amerikai követségre való távozásig feltárni az ellenforradalom megtettesítőjének, jelképének és segítőinek („szabadítóinak”, őrzőinek, látogatóinak stb.) ténykedését, felmutatni az ellenforradalom uralomra jutásának útját és módját.

¹ Az 1957-es év első felében a következő személyek tartalékállományba helyezéséről tudunk. 1957. március 13.: Halmoczki Gyula főhadnagy, rohamlövég-vezető tiszt és Ujváry József főhadnagy, vezetési tiszt. 1957. március 20.: Deli József főhadnagy, harckocsiszerelő-kiképző századparancsnok, Galajda Béla hadnagy, századparancsnok, Tobák János hadnagy, szakaszparancsnok és Pecsénka Imre főhadnagy, századtechnikai helyettes. Közülük Deli és Pecsénka a salgótarjáni részlegnek volt a tagja, míg Tóth, Stíft és Galajda a Mindszenty-ügy miatt lettek leszerelve. 1957. április 10.: Stampler József hadnagy, rohamlövég-parancsnok. Meg kell jegyeznünk, hogy a forradalommal kapcsolatos tevékenységért vagy azzal kapcsolatosan még évekkel később is szereltek le katonatiszteket az ezredből, például Pacsek Józsefet 1959-es ezredparancsnoki kinevezése után. – Arch. 9. f. 2. o. 1957. 10. ő. e. 1957. január 24. – Arch. 9. f. 2. o. 1957. 11. ő. e. 1–4. o. – HL 102/05/62. 0164. sz. Szü. Fcsf. pcs. 203. – ÁBTL V-147842. 1956. december 6-i és 7-i tjkv.

1956. november 9-én Turcsányi Egon újságírók és más külföldi személyek kíséretében elhagyta az amerikai követséget, és Mindszenty József utasítását követve Ausztria felé indult. Tatánál a külföldiekből álló csoportot a szovjetek igazoltatták, és Turcsányit őrizetbe vették.

Mindszenty titkára egészen 1957. január 24-ig a szovjet hatóságok foglya maradt. Csupán ekkor adták át őt a magyar nyomozó szerveknek.¹

November 13-án – szintén szovjet katonák – letartóztatták az újpesti munkástanács és a forradalmi bizottság több tagját, vezetőjét, többek között Kósa Pált és Péterfi Miklóst.²

November közepére a KGB és a BM (ha egyáltalán el lehet ebben az időben különíteni őket) a kezében tartotta a Mindszenty-ügy két legfontosabb szálát. November közepén, Márton János kihallgatásával (őt is az oroszok tartóztatták le!), a fenti kettőhöz fonódott a harmadik is: a Pálinkás-ügy.

Ebből a három szálból már akár decemberben sokak számára fonhattak volna kötelet, de Szerovék úgy dönthettek, hogy egyelőre egyikük sem kerül be a „ki kell választani 5–7 embert... agyon... löni” kategóriájába.³

Nem magyarázható csupán a magyar nyomozati szervek – egyébként nyilvánvaló – túlterheltségével a három per nyomozati szakaszának elhúzása. Az például, hogy az újpesti forradalmi bizottság tagjainak perében – közel egy éven keresztül tartó zárt tárgyalás után – első fokon csak 1959. március 5-én hirdetett ítéletet a Fővárosi Bíróság Népbírói Tanácsa. Az irányítók vártak, keresgéltek, új csapásokat nyitottak, szálakat kötöttek össze, tanúkat hurcoltak egyik ügyből a másikba, emberek, csoportok tucatjait terelve a gömböc gyomra felé.⁴

A percsalád – Kahler Frigyes terminológiáját használjuk – kézbentartói közül a számunkra most legfontosabbat már említettük: Rajos Pál rendőrnyomozó főhadnagyot. Róla nem tudunk közelebbit kideríteni, élénk már mint a Turcsányi-ügy fővizsgálója került.⁵ Sejtésünk szerint a vizsgálati osztály kiértékelő csoportja (úgy tudjuk, hogy egy Temesi nevű rendőrtiszt volt a vezetője) bizonyára hozzá juttatott el minden olyan anyagot, információt, amely valamilyen módon a főpappal volt összefüggésben.

A logika szerint Rajosék kezdetben – Turcsányi és Kósáék átvétele után, de talán már az előtt is – egységes perben gondolkodhattak. Az bizonyosnak látszik: volt olyan elképzelés, hogy Pálinkás Antal és Turcsányi Egon együtt lép

¹ HETÉNYI VARGA K. 1992. 273. o. – BKÜ Bf. 092/1957. 15. és 19.

² Kronológia, 73. o.

³ Hiányzó lapok, 181. o.

⁴ Rainer M. János: Helyi politikai szerveződés 1956-ban – Az újpesti példa. In: *Az ostromtól a forradalomig*. Adalékok Budapest múltjához, 1945–1956. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 1992. 101–112. o.

⁵ Később „külső munkatársként” találkozunk a nevével, tehát valószínűleg a hírszerzéshez vagy a kémelhárításhoz került. Nevét említi pl.: <http://www.mozgovilag.hu/2006/04/11majnai.htm>.

majd a bíróság elé. A Pálinkás-ügy ügyészégi aktáiban ugyanis az őrnagy nyomás-elrendelési határozata mellett ott találtuk a titkárét is, időben az övéhez igen közel, január 30-ára dátumozva, Rajos aláírásával. A Pálinkás-üggyel történő esetleges egyesítés tervére vall az is, hogy Turcsányi ügyében szintén a Katonai Főügyészség engedélyezte a nyomozás meghosszabbítását, első esetben 1957. március 22-én, Kispál Pál – akkor már ezredes – aláírásával.¹

Csak feltételezésünk van arra vonatkozólag, hogy a két ügy mikor és miért vált szét egymástól. A vélhetően június-júliusi döntésben egyaránt lehettek aktuálpolitikai és taktikai megfontolások, de közrejátszhatott az az egyszerű tény is, hogy menet közben (Stift és Galajdáék letartóztatásával) a Pálinkás–Garami-ügy kiterelődött.

A parancsnok útja

A magasabb beosztásban lévő parancsnokok sorsáról általában a legmagasabb fórumon döntöttek. Erre Ács Tihamér esete a legjobb példa.

Ácsra, aki az amerikai követségre kísérte át a bíborost, Nagy Kálmán kihallgatása során terelődött a nyomozati szervek figyelme. Azonnal leinformálták őt, és arra a meglepő eredményre jutottak, hogy pedigréje elsőrendű: szovjet katonai iskolában szerzett képzettség, karhatalmista múlt, sőt 1957 első négy hónapjában Ács volt a XIII. kerületi szovjet katonai parancsnokság hivatalos tolmácsa.

A BM nyomozói ezek után óvatosan nyúltak az őrnagy ügyéhez. Uszta Gyula elé tárták a Nagy Kálmán kihallgatása során szerzett információkat, és tőle kérték a továbbiak eldöntését. Uszta azt az utasítást adta, hogy Ácsot csupán egy „elvtársi” beszélgetésre hívják be. A megejtett kihallgatás során azonban az őrnagy makacsul tagadott, sőt állítólag sértegette is a nyomozókat. Selmeci ekkor ismét átment Usztához és előadta neki a fejleményeket, mire a vezérőrnagy parancsot adott Ács azonnali őrizetbe vételére.²

Azon a napon, amikor Rajos Pál az osztályvezető, Szalma őrnagy elé terjesztette Pálinkás Antal előzetes letartóztatási parancsát, Garami Lajos a tisztii felülvizsgáló bizottság előtt állt, bizonyára maga is meglepődve azon, hogy az ellene felhozott vádakban tanúként nem mást, mint egykori törzsfőnökét szólítják a terembe.

Pedig a megelőző hetek eseményeiből már következtetni lehetett arra, hogy a hatalom az ezredesnek sem bocsátja meg azt, hogy parancsnoka annak az alakulatnak, amely „díszkíséretet” adott Mindszenty József útjához.

A Pálinkást szállító weapon talán még Salgótarjánba sem érkezett, amikor Szabó Géza már fogalmazta azt a beadványt, amit másnap, december 27-én személyesen vitt fel Münnich Ferenchez, a fegyveres erők miniszteréhez.

¹ KFÜ Bf. 092/1957. 19.

² HL BKB B. II. 014/1959.

Az irat hosszasan sorolja fel és részletesen taglalja a parancsnok jellemét, magánéletét, forradalom alatti magatartását, míg végül kéri Münnichet, hogy Garamit az 1957 januárjában esedékes felülvizsgálatig „tartsák távol” az ezredtől. Szabó körbejárta a tisztek jó részét, és aláíratta velük a beadványt. Az aláírók között sokan voltak olyanok is, akiket később bíróság elé állítottak, illetve eltávolítottak a hadseregből.¹

Garami Lajos

Pálinkás letartóztatása és a beadvány végleg elmergesítette a két csoport közötti helyzetet. Január folyamán egymás után érkeztek a bejelentések, panaszok a katonai ügyészséghez és bizonyára a HM-be is, amelyek egyes tiszteknek a parancsnokkal való összeütközéseiről, illetve a vele kapcsolatos más problémákról tudósítottak.²

A minisztériumban, illetve a Páncélos- és Gépjármű-technikai Főcsoportfőnökségen is megérhetett az elhatározás arra, hogy Garami Lajost leszereltesék. Valószínű, hogy a január 31-i felülvizsgálati tárgyalás már csak formai kellékét szolgáltatta a döntés végrehajtásának.

A tiszti nyilatkozat végrehajtási utasításában már szó volt a tiszti felülvizsgáló bizottságok felállításáról. Az ezzel kapcsolatos irányelvek szerint a

hadtest, hadosztály, dandár és önálló ezred parancsnokait, azok helyetteseit és törzsfőnökeit a Honvédelmi Minisztérium Katonai Tanácsa által kiküldött, míg a többi tiszteket az egység, alakulat, intézmény tisztjeiből létrehozott ötfős bizottság vizsgálta felül.³

Garami Lajos ügyét a közvetlen parancsnokságról kiküldött, hét tisztből álló csoport vizsgálta meg. A bizottság tagjai voltak: Róka Mihály ezredes, aki később Váradi helyére került, Kende Béla alezredes, Szirtes Károly, Pleskó Kálmán, Hartus Antal őrnagyok, Fórizs János és Fazekas József századosok. Róka,

¹ Periratok, 41. o. – ÁBTL V-147842. 318. o.

² Periratok, 404. o.

³ HL 1957/T/89. 73–82. o. Irányelvek a Tiszti Nyilatkozat Végrehajtási Utasításában előírt bizottságok felállítására és működésére.

aki 1957 februárjáig a baranyai karhatalom parancsnoka volt, állítólag már novemberben tudomást szerzett a Rétságon történekről Bánovics Mihály hadnagytól, aki a pécsi karhatalomhoz került, miután eltávozott a kiképzőezredtől. Nem tudjuk, hogy megállja-e a helyét az, amit Bánovics idéz egy helyütt, mely szerint tolmácsolta Pálinkásnak, „amit Róka ezredes elvtárs mondott: csibész gazember volt Pálinkás és Garami, amit csináltak”. A kiszállt bizottság, bizonyára az addig és akkor megtett különböző bejelentések alapján, összesen négy vádpontot fogalmazott meg a parancsnokkal szemben: szovjetellenes kijelentéseket tett, fegyvert adott az ellenforradalmárok kezébe, november 4-én az ezredet védelembe vitte, részt vett „Mindszenty kiszabadításában”, illetőleg abba hallgatóságosan beleegyezett.¹ A felülvizsgálók 14 tanúvallomás meghallgatása után döntöttek: a „Garami Lajos ezredes elleni bejelentéseket a bizottság megvizsgálta, és megállapította, hogy bár a helyi pártszervekhez való kapcsolata az események alatt pozitív volt, azonban az ellenforradalmi események alatt az alábbi súlyos hibákat követte el”. November 4-én az ezredet védelembe vitte anélkül, hogy a páncélos-parancsnokságtól engedélyt kért volna. E lépésének volt a következménye, hogy az alakulat harckocsi állománya nagyrészt tönkrement. Ha a harcot a parancsnokság nem tiltja meg, akkor „feltétlenül tüzeltek volna”. Az ő feladata lett volna a több száz fegyver szétszórásának megakadályozása. Mindszentyvel kapcsolatban telefonon és személyesen is kérhetett volna utasítást. Ennek elmulasztása tette lehetővé, „hogy Mindszenty József kiszabadítása, a díszkísérettel történő felszállítása a néphadsereg nevéhez fűződjön”. A jegyzőkönyv nem őrzött meg szavazati arányt, csak a döntést: a bizottság javaslatot tett Garami Lajos tartalékállományba helyezésére.

Akárcsak Pálinkásnak, Garaminak is akadtak segítói, akik helyet kerestek neki a civil életben. Őt a megyei pártbizottság helyezte el, ami valószínűsíti, hogy letartóztatásáról a HM, illetve a BM illetékesei döntöttek.

„El akartak helyezni a salgótarjáni bányába igazgatónak. De csak fal volt az egész. Én bányában nem jártam soha. Hagyjatok békén, [van] szakmám, elmegyek bődíszművesnek! Nem fogok éhen halni. Megmondtam, ehhez nem értek, van üresedett [sic!] az igazgatói poszt a 33-as Autóközlekedési Vállalatnál,

¹ A tárgyalás jegyzőkönyvét nem ismertetjük. Annyit mindenesetre megjegyzünk, hogy más források csak részben támasztják alá Garami Lajos visszaemlékezését: „’57 januárjában létszám fölötti tartalékállományba helyeztek. Pálinkást ugyanekkor. A bizottság mind az öt tagja egyhangúlag szavazott, hogy engem le kell váltani, mert én nem védekeztem semmi ellen. Hát nem volt mi ellen védekezni.” – ÁBTL V-147842. 318. o. – KÖ – NAGY 1991. II.

gondoltam, ezt még elvállalom. Kerek egy hétig voltam igazgató, s aztán az irodámban letartóztattak.”¹

A volt ezredparancsnok esetében valamivel tisztább a kép. Ő valószínűleg parancsnokainak és beosztottjainak egyaránt köszönheti sorsát.

Garamit – mint láttuk – nem a helyi pártszervek távolították el, hiszen a járási pártbizottság információs jelentésében még április 15-én is a következőket olvashatjuk: „A Garami (volt ezredes) elvtárs ügyét kívánom megemlíteni annyiban, hogy mi nem kívánunk a katonai elhárítók munkájába avatkozni, annyit azonban meg kell állapítanunk, hogy a népi demokráciára nézve nem valami kedvező személyeket hallgatnak ki, mint pl. a Póc Mátyás [helyesen: Poósz Márton – a szerző] főhadnagyot, aki a járás területén felkereste a kommunistákat és fegyvert követelt tőlük. Most, amikor elvitték a Garami elvtársat, utána lejöttek és állítólag egyetlen kommunistát sem hallgattak meg. Ezek az események a kommunista tisztek körében nagyon rossz hangulatot keltenek.”²

Garami Lajos nyomozás-elrendelési határozatát már március 14-én kiadták a vizsgálati osztályon, azonban a letartóztatás foganatosítására csak egy héttel később került sor, Keresztes Jánoséval egy napon.³

Ezt megelőzően azonban még tanúként hallgatták ki Stift Róbert és Szabó Géza főhadnagyokat, valamint Mátravölgyi József századost (a budapesti őrség volt parancsnokáról egy jellemzés megjegyzi: „... a Mindszenti [sic!] környezetében történő ellenforradalmi cselekmények kivizsgálásába bejelentéseivel segített fényt deríteni”). Mindhármuktól a Mindszenty-ügy részleteit tudakolták, egyedül Szabónál került elő a november 4-i eseménysor néhány momentuma, abban Garami szerepe.

Az ezredes tehát a Mindszenty-per család szorgos kidolgozása közepette került az ügybe. Kihallgatásai gyors egymásutánban követték egymást, és május végére az ő ügyében is tisztázódott, hogy Rajosék mely vádpontokat fogják befoglalni az összefoglaló jelentésbe. Május 22-én még sor került néhány rész kérdés pontosítására, de ezzel gyakorlatilag lezárult a kihallgatások sora.

A testőrparancsnok

Rajos Pál február 6-án még csak személyi adatairól, életrajzáról hallgatta ki az őrnagyot, a következő két alkalommal azonban már sorra került a Mindszenty-ügy teljes eseménysora is. A kihallgatások első szakaszát egy szembesítés zárta

¹ A salgótarjáni 33-as autóközlekedési vállalatnál a forradalom alatt leváltották a cég vezetőjét, és a munkástanács által kinevezett igazgató vitte a vállalat ügyeit. Az AKÖV dolgozói ellen 1958 januárjában indult eljárás. – KÖ – NAGY 1991. II. – ÁBTL V-144131.

² Arch. 9. f. 3. cs. 1957. 10. ő. e. 48. o.

³ Periratok, 79., 80., 130. o.

le Keresztes Jánossal, a Parlament testőrparancsnokával, aki október 31-én hajnalban utasította Pálinkást a bíboros felszállítására.

Keresztes 1906-ban született, Jármí községben. 1944-ben részt vett az ellenlási mozgalomban, 1945-ben került a köztársasági elnök testőrségéhez. 1948-ban – koncepció eljárás során – megfosztották rangjától és eltávolították a hadseregéből. 1956. október 27-én jelentkezett a Parlamentben szolgálattételre, ahol Tildy a parlamenti őrség megszervezésével bízta meg.¹ A volt őrnagy – Rajos összes igyekezte ellenére – mindent tagadott, így a szembesítés, a két fél véleményfenntartása miatt, inkább csak formai eredményt hozott. Ezt követően, március első hetének végéig, Rajos figyelmét Keresztes ügye kötötte le.

Tildy bizalmasát a perben szereplők közül mindenkinél korábban, már november 8-án megjelölte a hatalom. A Népszabadság cikket közölt „Mi történt a Parlamentben az elmúlt hétvégén?” címmel, melyben első ízben szerepel a Dobi István és Rónai Sándor későbbi partizánmeséjének alapját képező mondat: november 4-e hajnalán a Parlamentben valaki géppisztollyal akarta letartóztatni a szocialista rend két szimbólumát, az Elnöki Tanács és az Országgyűlés elnökét.

A történet később is fel-fel bukkant a sajtóban. Dobi május 9-i parlamenti beszédében felújította a rémmesét, bizonyára megpecsételve ezzel Keresztes sorsát. Ha fontosságában el is marad ettől, de plasztikus képei miatt érdemes idézni a karhatalom lapjának – természetesen – névtelen szerzőjét is: „1956. november 2-án régi, Horthy-hadseregbeli egyenruhában, ‘puccerokkal’, kardokkal és restaurációs álmokkal felszerelve megjelenik Keresztes őrnagy, a Parlament egykori parancsnoka. Eddig a ‘szocializmust építette’ a MÁVAG-ban, ahol traktoros volt.” A Dobi és Rónai letartóztatásáról eszkábált történet évtizedeket élt át, sőt az ékes tollak hegyén csak tovább színesedett: „... mint az Elnöki Tanács elnökét, Rónai Sándorral együtt letartóztatták, mert ellenezte Nagy Imre kormányának azt az elhatározását, hogy Magyarország lépjen ki a Varsói Szerződésből” – olvashatjuk az egyik hivatalos életrajz gyűjteményben Dobiról. Ugyanitt Rónainak meg kellett elégednie egy szerény őrizetbe vétellel: „November 4-én egy volt horthysta katonatiszt őrizetbe vette Rónait, a Parlament pincéjébe kísérte, de hamarosan megérkeztek a szovjet csapatok, és így kiszabadult.”²

A hatóságoknak nem okozhatott különösebb gondot azonosítani az egykori őrnagy markáns alakját, hiszen például a 30-i telefonbeszélgetésről már Pálinkás is szót ejtett novemberi beadványaiban. Talán Tildy megítélésének változása járulhatott hozzá ahhoz, hogy a környezetéhez tartozó testőrparancsnokot

¹ Periratok, 58., 377., 100., 102. o.

² Népszabadság, 1956. november 8. 4. o. – Népszabadság, 1957. május 10. 2–3. o. – Igaz Szó, 1957. 5. sz. 44–45. o. – Dancs József: *Dobi István*. In: Politikuspályák. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1984. 112. o. – Szeredi Péter: *Rónai Sándor*. Uo. 289. o. – Ellenforradalmi erők III. 95. o.

csak február második felében gyűjtötték be (Keresztes november 4-e után többször is volt Tildy fiának lakásán, ahol ekkor a volt államelnök tartózkodott).

Rajos láthatólag beismerő vallomásokot akart a két katonatiszt kapcsolatáról, ezért 22-én ismét kihallgatta a testőrparancsnokot életéről és a bíboros felhozatáról. Ő azonban nem változtatott taktikát, továbbra is azt állította, hogy október 30-án nem ő telefonált Rétságra. Ugyanígy tett a másik fővád, Dobi és Rónai lekísérésével kapcsolatban is. Mindenesetre az alaki formaságok annyira már előrejutottak, hogy február 25-én a nyomozó kiadhatta a határozatot a nyomozás elrendelésére őellene is.¹ Megkezdődött a testőrrel kapcsolatos tanúk kihallgatása és szembesítése, ám csak mellékes, bár a vádba beépíthető adatok kerültek felszínre.

Lehetséges, hogy ekkor a vizsgálati osztály vezetőiben felmerült a meglehetősen rossz egészségi állapotban lévő őrnagy szabadon bocsátása. Azonban ehhez más véleményét is ki kellett kérniük.

Március 8-án Rajos találkozót eszközölt ki Rónai Sándorral. A miniszter neki is megismételte a lekísérési jelenetet, amit állítólag ők már akkor kényszerintézkedésnek tartottak. Rajos kérdésére azonban kénytelen volt beismerni, hogy a letartóztatás tényét senki sem közölte vele, „... de a szituáció olyan volt” – tette hozzá a Magyar Népköztársaság Munkás-Paraszt Forradalmi Kormányának nem épp oroszlan szívéről ismert kereskedelemügyi minisztere.

Rajosék számára ezután már nem maradt más út, mint a folytatás: a szerencsétlen testőr bedarálása valamelyik ügybe. A nyilvántartásból valahogyan előkerítették Farkas Jenő nevét, aki a MÁVAG munkástanácsának tagjaként – a forradalom előtt és után Keresztes is ott dolgozott – ismert néhány momentumot az őrnagy október-novemberi ténykedéséről. A lényegi vádpontok tekintetében azonban belőle sem tudtak érdemlegeset kihúzni.

A Keresztes-ügy vizsgálatát talán ezért is szüneteltették majd egy hónapig. Rajos le is adta a „bizarr” viselkedésű őrnagyot Berta Sándor főhadnagynak, aki csak április 18-án folytatta a kihallgatásokat.

A testőrparancsnok leválasztása arra is utalhat, hogy e tájban – tehát március elején – dőlhetett el a Pálinkás Antal és társai elleni per konstruálása. Ne feledjük: a felülvizsgálatok után vagyunk. A HM-ben és a pártközpontban ekkor döntöttek Váradi Gyula letartóztatásáról, akit 1958-ban a Honvédelmi Bizottmány perében börtönbüntetésre ítélték, és ekkor indult meg Rétságon a Pálinkás-csoport magjának a hadseregből való eltávolítása!²

¹ Nem tudjuk, hogy a határozat kiadására miért csak ekkor került sor. – Periratok, 127., 132., 517. o.

² Periratok, 135., 530., 532. o.

Rabságban

A majd egy hónapos szünetben Rajos számára Garami letartóztatásának előkészítése és a Pálinkás elleni vizsgálat továbbvitele adott operatív feladatokat. A kihallgatások menetét követve némi képet kaphatunk a nyomozótiszt munkamódszeréről: az általa összegyűjtött és hozzá eljuttatott információk tömegéből kiválogatta a legfontosabbakat, bizonyára azokat, amelyek alkalmasnak tűntek arra, hogy a BHÖ által felsorolt ellenforradalmi bűntettek valamelyikének bélyegét rásüthessék. E halmaz absztrahálásával születhetett meg az a kihallgatási terv, amelyet – kis túlzással – már a vádirat, illetve a későbbi ítélet vázlatának is tekinthetünk.

Pálinkás március 8-i kihallgatása két taktikai célt is szolgálhatott. Részben előkészült „végre” a formális dokumentáció egy része Garami Lajos letartóztatásához, másrészt előkészítette Pálinkás pszichikai megdolgozását. Az őrnagy március elejéig úgy vélhette, hogy csak – a már annyiszor igazolt – Mindszenty-ügyben vizsgálódnak ellene, hiszen addigi vallomásai kizárólag erre vonatkoztak. Az újabb kihallgatások megingathatták addigi hitében, bár az őt meglátogató feleségének még azt mondta: „A kivizsgálásnak meg kell történni, és pro forma kapok két évet.” (Az ügyészégi szakasz iratai között talált feljegyzés szerint a Minisztertanács Bejelentési Hivatala 1957. május 17-én küldte meg Pálinkásné beadványát a Katonai Főügyészegységnek. Kelemen Géza százados május 22-én jelentette vissza, hogy „nevezett 1957. április 27-én férjével beszélgetést folytatott” az ORFK vizsgálati osztályán.)¹ Kérdés, hogy csak a katona természetes önfegyelme mondatta-e vele a biztató mondatot, vagy ekkor még valóban élt benne a hit a kisidőre. Március eleje után mindenesetre hosszú hetekre magára hagyták vívódásaival, őrlődésével. Rajos csupán május 7-én rendelte ismét maga elé. A jegyzőkönyvből, a kihallgató kérdéseiből látjuk, Pálinkással éreztették: komoly veszély fenyegeti. A nyomozó ekkor tárta elé első alkalommal valamelyik egykori beosztottja rá vonatkozó vallomását. Az általa felrajzolt kép és a más által elmondott terhelő mondatok fájdalmas ütközése egyszerre omlasztották össze addigi védelmi taktikáját, és ez bizonyára nem maradt hatás nélkül az őrnagy belső tartására sem. Talán nem is az állítások tartalma a lényeges e pillanatban, hanem a szembe fordulás mindenkivel, annak érzete, hogy csak magát szabad védenie, mert bárhonnan, bárki részéről támadás érheti, hisz a régi kapcsolatok, viszonyok már nem érvényesek. Akik egykor barátok voltak, most talán már ellenségek lettek.

És ne feledjük el, a maguk módján a többiek is hasonló gondolatokon töprenghettek, azon gyötrődve, hogy kihallgatóik kitől, honnan vehetik – gyakran legféltebb titkaik ismeretéről árulkodó – kérdéseiket.

¹ Pálinkás Antalné levele anyósához. A másolat Macskásy Pál tulajdonában. Részleteit idézi: Gosztonyi Péter: Pálinkás (Pallavicini) Antal. In: *Halottaink 1956 I.* Budapest, Katalizátor Iroda, 1989. 188. o. (Gosztonyi 1959 nyarára datálja a levelet.)

Számunkra úgy tűnik, hogy a rab ilyen elmagányosítása korántsem az igazság feltétlen kiderítését célozta, hanem sokkal inkább a terhelő vallomások megszületését, amelyekből aztán legalább formailag kielégítő vádakot lehetett összetákolni a bírói bizonyosság elve felett nagyvonalúan elsikló osztálybíraskodás számára.

Június 11-én és 17-én két szembesítésre került sor. Rajos három fontossá tett vádponttal egészítette ki az államrend megdöntésére irányuló cselekedetek körét: Pálinkás rendelte el a pártbizottság lefegyverzését, a járási osztály ÁVH-s alkalmazottjainak letartóztatását és a Mindszentyt őrző ávósok fogdába helyezését. Az utóbbi vádpont koronatanúját, Pocsai Lászlót, aki november 2-án a fogda őrparancsnoka volt, meglehetősen későn, csak a szembesítés napján hallgatták ki először. Őt Rajos láthatólag ehhez az egyetlen vádponthoz kerítette elő. (Pocsai nem írta alá a tiszti nyilatkozatot. Egy 1957. november 24-én kelt jelentés azt állítja róla, hogy egy évvel azelőtt, a szovjet invázió napjaiban, feleségével együtt a Lapály és a Róna utca sarkán, egy 57 mm-es páncéltörővel lőtte a szovjet tankokat.)

A törzsfőnök ügyében a vizsgálat alapján véve március első hetére már lezárult, májusra és júniusra csupán néhány vádpont finomítása, pontosítása és bizonyítása maradt.

„A rabság nem egyéb, mint várás és reménykedés” – írja egy helyütt Mindszenty bíboros.¹ És őrlődés – tesszük hozzá. Sokaknak megtöri a gerincét, mások megállják a próbát. Kétes dicsőség lenne részünkről, ha bármelyikük felett – évtizedek távlatából – könnyedén pálcát törnénk!

„Használ ez nekünk?” – őrizte meg számunkra Pálinkás Antal szavait a celatárs, Hágy Gyula.²

Használják-e a dolgok, jelenségek, események, szavak és mondatok, a gesztusok, melyek körülvesznek bennünket? – ez a rab alapkérdése, amihez mérnie kell mindent. Pálinkás pedig reálisan érzékelt a helyzetét. Tanúsítja ezt az a történet, amelyet Hágy ír le: „Orvosi utasításra Tóninak aszpirint kellett kapnia. Egy görög őr adta oda neki a tablettát. Akkoriban volt néhány görög nálunk... Tóni véletlenül leejtette a tablettát, és ezért a szabotázsert három nap szigorított sötétzárkát kapott, kemény fekhellyel és koplalással. Utána kihallgatásra vezették. Mikor néhány óra múlva visszajött, megváltozott ember volt.

Te, ezek fel akarnak akasztani. – Elment az eszed. Ezt mondták neked? – Nem. De hirtelen tudtam. Ki akarnak végezni. – De hiszen nincs rá ok. Sem ürügy. – Osztályellenségekre van szükségük. Micsoda ellenforradalom az, osztályellenség nélkül? Én őrgrof vagyok. Ennyi elég.”³

¹ MINDSZENTY J. 1989. 417. o.

² Hágy tévesen azonosította a kérdést kiváltó eseményt. Csou En-laj 1957. január 16-17-én látogatott Budapestre. Ekkor Pálinkás még szabadlábban volt. – HÁGY Gy. 1990. 429. o.

³ A kihallgatás napját nem tudtuk azonosítani. – HÁGY Gy. 1990. 430. o.

Rajosék – bár a jegyzőkönyveken mindig egy név szerepel, esetenként többen is végezheték a kihallgatást – bizonyára felismerték, hogy az őrnagyban felkeltető a halálfélelem. Legalábbis erre vall egy másik idézet: „Amikor Tóni elmesélte nekem, hogyan adagolták az ÁVO-tisztek a kihallgatáson cseppenként a halálfélelmet, tudtam, hogy igazat mond. Megpróbáltam kibeszélni belőle, mert nagyon jól ismertem azt a lelki és testi kínt, amely az ilyen állapottal együtt jár...

A reszketés, a lázas fogvacogás, a szívdobogás, az éjjeli álmatlanság, fáradtság és fájó végtagok a következő nap ragályosak, tehát küzdeni kell ellene a cellatársnál, mielőtt az embert saját magát is elfogja. Ráadásul ez a szegény, elveszett ember, a Tóni, a kopott, rangjelzés nélküli tiszt egyenruhájában, igazán sajnálatraméltó.”¹

Nem tudjuk, mennyire pontos Háy leírása, de a vizsgálat végére – mint megannyi sorstársáé – Pálinkás fizikai és idegállapota is erősen leromlott. A cellatárs már ilyennek látta az egykor jóképű, fess őrnagyot: „Tóni karcsú volt, nem épp szép, sápadt, szőke, gyorsan kopaszodó, foghíjas. Nem volt okosabb, sem műveltebb, mint kortársainak és foglalkozásának átlaga. Kopott tiszt egyenruháját viselte, gondosan megfosztva minden katonai rendfokozattól. Sapkája nem volt. Ha nem hajdani életéről, akkor azokról az eseményekről beszélt, amelyek miatt idehozták. Ezek mind Mindszenty bíborossal voltak kapcsolatban.”² Tegyük hozzá: az árnyék elszűrkit!

A Főhadnagy

Stift Róbertet – április végéig – a kihallgatási jegyzőkönyvek, különböző jelentések alig-alig említették. Rajos sem tett fel kérdéseket szerepére vonatkozóan, így valószínűnek tűnik, hogy letartóztatásának okát és mozgatóit inkább Rétságon kell keresnünk.

1957. január 9-én „Kinek áll érdekében Pálinkás őrnagy (Pallavicini őrgrof) védelme?” címmel, M. P. szignóval, cikk jelent meg a Nógrádi Népujságban: „Korábban hírt adtunk Pallavicini őrgrof, volt rétsági katonai parancsnokhelyettes gyászos tevékenységéről, aki az igazságszolgáltatás előtt fog felelni tetteiért [Pálinkás ügyében ekkor még csak ügyészi nyomozás volt elrendelve! – a szerző]. A józan gondolkodású emberek azt hitték, hogy cinkostársaik, okulva vezetőjük sorsának hovaforulásából – jobb belátásra térnek –, felhagynak bűnös tevékenységükkel. Úgy látszik azonban, él bennük a zsványbecsület, jobban mondvá szeretnék, ha főnökük ismét körükben volna, hogy szellemiekben is megerősödve folytathassák népidemokrácia-ellenes aknamunkájukat... A ne-

¹ HÁY Gy. 1990. 433. o.

² Uo. 431. o.

Stift Róbert

mes mozgalom gátlás nélküli bajnokai közé tartoznak Pálinkás egykori beosztottjai közül Stift és Ujváry tiszt urak is.”¹

Géczi Jánosék január 29-i jelentése már gyakorlatilag felsorolja az őrizetbe vételi határozat, illetve a későbbi ítélet valamennyi vádpontját: Stift Róbert „a Katonai Forradalmi Tanács tagja volt. Pálinkás első számú szárnysegédje. Mindszenty kiszabadításában főszerepe volt. Az alakulat parancsnokát fenyegette, le akarta tartóztatni. A járási BM ÁVH-tisztjeinek letartóztatását elrendelte. November 4-e után a Pálinkás-csoporthoz csatlakozott, védelmére kelt, a kormány ellen agitált a tisztek között. (írásbeli dokumentumok is megvannak.)”²

A két idézet is jelzi, hogy Stift november 4-e után folyamatosan nyilvántartott személy volt, minden bizonnyal Rajosékhoz is eljutottak a róla szóló információk (nem beszélve saját addigi tanúvallomásairól). Nem tudjuk, hogy a fenti idézetben „írásbeli dokumentum”-ként említett nyílt parancs pontosan mikor és ki által jutott el a nyomozóhoz, de bizonyos, hogy döntő szerepe lehetett a letartóztatásban.

Stiftet február 7-én idézték a tiszti felülvizsgáló bizottság elé. Hartusék összesen hat vádpontot fogalmaztak meg vele szemben: a katonatanács elnökhelyetteseként rombolta a parancsnok tekintélyét;³ szovjetellenes kijelentéseket tett és parancsot adott a laktanya bejáratánál lévő vörös csillag levételére; ÁVH-

¹ Korábban a megyei lap a Népszabadság november 25-i Mindszenty-cikkét is közölte. – *Nógrádi Népiújság*, 1957. január 9.

² Az írásos dokumentum nyilván a letartóztatást elrendelő nyílt parancsot jelenti, amely ekkor talán még az egység irattárában volt. – Arch. 9. f. 2. o. 1957. 11. ő. e. 3. o.

³ Az ügyben Garamit kérték be tanúként. Miután október 31-én éjjel a Honvédelmi Minisztériumba felutazott háromtagú küldöttség dolgvégezetlenül tért vissza, a tisztek egy csoportja valóban kezdeményezte a parancsnok leváltását. Amikor Pálinkás is visszaérkezett Mindszenty felszállításából, a katonatanács ülésén megtárgyalták az ügyet. Az őrnagy arra az álláspontra helyezkedett, hogy a tanácsnak nincs lehetősége az ezredes leváltására, az idő egyébként sem alkalmas *ilyesmire*. Másnap, ezredgyűlésen, az állomány előtt is ismertette a döntést.

sok letartóztatásáról szóló nyílt parancsot írt alá;¹ önként jelentkezett „Mind-szenty kiszabadítására”; Kádár-ellenes kijelentéseket tett, és végül fegyvert adott át ellenforradalmi egyéneknek.

A bizottság, a főhadnagy minden tiltakozása ellenére, a vádpontok többségében helyt adott a két bejelentőnek (a másik Devcsics Miklós hadnagy volt), és a főhadnagy lefokozására és tartalékállományba való helyezésére tett javaslatot. A döntése után Stiftet – Deli Józseffel, Tóth Józseffel, Galajda Bélával, Tobák Jánossal és Pecsenska Imrével együtt – március 20-án szerelték le. A hadseregből való távozása után esztergályosként helyezkedett el.²

Rajos és Szalma április 23-án adta ki az őrizetbe vételi határozatot, de meglepő módon csak 26-án rendelték el a nyomozást. A foganatosítási parancsot pedig Szalma május 3-án írta alá. Az adminisztrációs zavart fokozza, hogy az ügyészségi kihallgatási jegyzőkönyv április 20-át említi az előzetes letartóztatás időpontjául.³

Nem került elő olyan dokumentum, amely megvilágítaná a főhadnagy lefokozásának hátterét. Nem lehet azonban véletlen, hogy éppen április 23-án a rétsági rendőrkapitányságon, Stiftre vonatkozóan, kihallgatták a karhatalmi szakasz két volt tagját, Devcsics Miklóst és Bányai Jánost. Terhelő vallomásaikat később nem csatolták a peranyaghoz, hanem azok a vizsgálati dossziéban „ragadtak”. Devcsics hadnagytól 1957. április 7-én Rajos is felvett egy jegyzőkönyvet.⁴

A főhadnagyra Rajos május első hetében három, míg az utolsóban még két rövid kihallgatást szánt. Bizonyára ő maga is tisztában volt azzal, hogy nemigen tud majd több vádat „rábizonyítani”, mint amennyit Géczi jelentése felsorolt és Pálinkás, Garami meg a két volt karhatalmista vallomása aláfestett. A nyomozó már június 13-án elkészítette összefoglaló jelentését, azonban a vizsgálat mégsem záródott le. Június 25-én ugyanis Berta Sándor idézte maga elé Stift Róbertet.

Berta – mint már említettük – először csak Keresztes János ügyét vette át Rajos Páltól, most ő kapta feladatul a Pálinkás, Garami és Stift elleni vizsgálat lezárását is. 1957. június 26-án hozta meg határozatát a három katonatiszt terhelt-

¹ A parancs – amikor Stift aláírta – még nem tartalmazta az ÁVH-sokra vonatkozó kitételet. Csupán a gépkocsi használatára vonatkozott. Az ÁVH-sokra vonatkozó részt Bazsek hadnagy utólag írta rá a papírra, amit a bíróság előtt el is ismert. (Stift Róbert 1994. április 12-én kelt levele a könyv szerzőjéhez.)

² HL 102/05/62 0129/1957. március 20-i szü. pcs.

³ Periratok, Stift Róbert 1957. április 26-i határozat nyomozás elrendeléséről. – Uo. 1957. április 26-i határozat őrizetbe vétel elrendeléséről. – Periratok, 98., 113. o.

⁴ ÁBTL V-147842. 1957. április 23-i tjkv-ek – Periratok, 397. o.

kénti felelősségre vonásáról, és új jogállásukban is kihallgatta őket. Ez jelentette mindhármuk számára a nyomozati szakasz érdemi részének lezárását.¹

A testőrök

Úgy véljük, az előzőekben meggyőző képet kaphattunk arról, hogy a későbbi vádlottak egymás ellen is szolgáltatottak érveket, amelyek a rács mögé segítették őket. Nyilvánvaló, hogy azok, akik sorsukról végül is döntöttek, cinikus módon használták ki gyengeségeiket, vagy egyszerűen helyzetüket, óvatlanságukat. Még szabadlábban a menekülés érzetét vagy igényét keltve bennük, feljegyzéseket írtak velük, amelyek később perek mellékletei lettek, és – bár hivatkozás nincs erre – esetenként betölthették a feljelentés szerepét is. Nemegetszer a nyomozást elrendelő határozatok „a Belügyminisztérium adatai szerint...” kezdetű sztereotip mondatainak hivatkozási alapjául szolgálhattak – talán éppen saját maguk ellen.

Pálinkásék vizsgálati anyagában két ilyen feljegyzés található, az egyik február 15-én, a másik február 21-én íródott. Ismeretes egy harmadik, Garami Lajostól származó is, amit Lukáts Ivánék perében használtak fel. Ez a járási forradalmi tanács létrejöttével és működésével foglalkozik. Az első feljegyzésen, melyet Galajda Béla fogalmazott – Selmeczi aláírásával, 1957. március 4-re keltezve –, a következő mondat olvasható: „Béres őrnagy elvtárs! Felhasználásra megküldöm.” Béres, öt nap múlva, a következő megjegyzéssel küldte tovább az iratot: „Temesi elvtárs! Kiértékelés után kapja meg Rajos elvtárs azzal, hogy Galajdát részletesen ki kell hallgatni erre.”² Ha nem is innen keltezhetjük a Galajda ügyet, mégis az egyik szál ide vezet bennünket.

A másik fölfejtéséhez vissza kell térnünk a gyászos emlékű február 6-i naphoz. Ekkor ugyanis nemcsak Pálinkás Antal „garázmestert” tartóztatták le, hanem ezen a napon tartották meg a rétsági laktanyában Galajda Béla felülvizsgálati tárgyalását is. Amikor a hadnagy a bizottság elé lépett, már bizonyára tudta, hogy meg kell válnia az egyenruhájától. Vele szemben ugyanis a másik oldal képviselői ültek: Hartus Antal, Kelédi Béla őrnagy, Szabados Ferenc főhadnagy, Nánási Sándor és Kapui László százados. (Nem tudjuk, hogy Kapui, aki – mint láttuk – részese volt az újpestiek Rétságra jövetelének, miként úszta meg a felelősségre vonást. Mindenesetre feltűnő, hogy biztos oszlopa maradt az ezrednek,

¹ KFÜ Bf. 092/1957. Stift Róbert, 1957. június 13-i összefoglaló jelentés – Periratok, 102., 125. 159., 163., 167., 170., 280. o. – KFÜ Bf. 092/1957. Garami Lajos, 1957. június 27-i összefoglaló jelentés.

² ÁBTL V-174872. 1957. február 21-i feljegyzés. – Periratok, 1957. február 15-i feljegyzés. – NML XXV. 4. c) B. 548/1957. 1957. február 12-i feljegyzés.

sőt 1957. október 25-én átvezényelték a Zalka Máté Katonai Akadémiára. Évekkel később – 1960-tól, hat éven át – a rétsági páncélosezred parancsnoka is volt.)

Akárcsak Garamival, Galajdával szemben is négy vádpontot fogalmaztak meg: október 23. előtt szovjetellenes kijelentéseket tett; önként jelentkezett Mindszenty „kiszabadítására”, és letartóztatta az ávós őrség tagjait; részt vett az Állami Egyházügyi Hivatal „kirablásában”; engedte, hogy Mindszenty József átszökjön az amerikai követségre.

A hadnagy talán tudta, talán nem, hogy kivel fog találkozni, mindenesetre már az első vádpontban kérte a bejelentővel való szembesítését. Azt azonban akkor még bizonyosan nem sejtette, hogy a beszélített, Garami Lajos, aki akkor vele szemben állt, később vádlott-társa lesz. Galajda nehezen bírta a tárgyalás légkörét, magatartásáért a bizottság többször is figyelmeztette őt. Azonban bizonyos, hogy nem ez befolyásolta a határozatot: 3–2-es szavazati aránnyal tartalékállományba helyezték és javasolták lefokozását. A bizottság két tagja a leszereltetés mellett a lefokozást és – kivizsgálás céljából – az ügyészségnek való átadást tartotta volna méltó büntetésnek.

A jegyzőkönyvre írt feljegyzés szerint a fellebbezést február 16-án utasították el. „A leszerelését javaslom, mert önként jelentkezett, és a szovjet csapatok bejövetelénél [Mindszentyt – a szerző] átvitték az amerikai követségre. 3 havi illetményt javaslom” – írta a jegyzőkönyvre Váradi Gyula fegyvernemi parancsnok. A bíboros egykori testőre a Személyügyi Főcsoportfőnökség 0129. számú, 1957. március 20-án kelt parancsával helyezték tartalékállományba.¹

Az eddigiek is alátámasztják: a későbbi vádlottak egymás elleni kijátszása, tanúnak idézése, kihallgatása már a lefogás előjátékát jelentette. Lehet, hogy egyeseknek a menekülés valóságos lehetőségét csillantotta fel, ám a többség számára egyenesen a börtönbe vezetett. Nemesyszer áthághatatlan szakadékot mélyített

Galajda Béla

¹ ÁBTL V-143559. Galajda Béla tiszti felülvizsgálati jegyzőkönyve. – HL 102/03/195. 181/1957. október 25. sz. parancsnoksági parancs.

a vádlottak közé, demoralizálva, önhitükben megingatva őket, lehetetlenné téve elemi érdekük, a kölcsönös szolidaritás szem előtt tartását. Így készítve elő a tálajt a majdani vizsgáló számára.

Azt, hogy a Pálinkás-pert több elemből rakták össze, éppen a Galajda-ügy bizonyítja számunkra a legszembetűnőbben.

Tóth Lószef

A hadnagyot március 26-án szerelték le, ezután – a beregsurányi tanács igazolása szerint – családjához költözött vissza. Új életét az Orosbányai Betonépítő Vállalat bányamunkásaként kezdte, remélve, hogy a több száz kilométernyi távolság megóvja őt, és elkerülheti egykori parancsnokai szomorú sorsát. Június közepéig úgy hihette, sikerrel.¹

Pedig már májusban megindultak a letartóztatások, amelyek során a néphadsereg mintegy négyszáz tisztje került börtönbe, és közülük huszonkilencet végül a legsúlyosabb büntetéssel sújtottak.²

Május közepén már minden bizonnyal Révész Géza altábornagy, honvédelmi miniszter asztalán volt az a bejelentés, amely többek között a Galajdával szembeni nyhe eljárást róhatta fel a hatóságoknak. Nem ismeretes a bejelentő kiléte, írásának tartalmára pedig csak a megtett intézkedésekből következtethetünk. Az anyaghoz – mint számos tiszt esetében – Mayer Barna feljelentőlevelének Galajdára vonatkozó részletét is hozzátartolták, valószínűleg a bejelentés is összefügghet azzal.³ Az irat kivonatát Kapui László százados hitelesítette Rétságon, 1957. február 7-én.

¹ Periratok, 344. o.

² Kronológia, 93. o.

³ Mayer 1953-ban került az ezredhez, de a következő évben, fegyelmi okokból hamarosan áthelyezték Aszódra, ahol néhány hónapig – az őrnagy lefokozásáig és áthelyezéséig – együtt szolgált Pálinkás Antallal. Nem tudjuk, hogy e rövid időnek volt-e szerepe Mayer későbbi indulataiban, tetteiben. 1956 elején került vissza Rétságára, mint századpolitikai helyettes. A forradalom alatt állítólag több összeütközése volt törzsfőnökével, és ez is szerepet játszott abban, hogy nem írta alá a tiszti nyilatkozatot, hanem visszament szülővárosába és belépett a karhatalomba. A karhatalmi parancsnokságon keresztül feljelentőlevelet küldött Münnichnek, melyben volt tisztársainak, parancsnokainak forradalom alatti tevékenységét írta le. Mayert 1957-ben a Debreceni Katonai Bíróság 5 hónap – 3 évre felfüggesztett – börtönbüntetésre ítélte, mivel részt vett egy termelőszövetkezet elleni izgatás vádjával a karhatalom által előállított nagyrábéi pa-

A miniszter Gyémánt András ezredest bízta meg az eset kivizsgálásával, aki Galajda felülvizsgálati jegyzőkönyvének és leszerelési okmányainak tanulmányozása után arra a következtetésre jutott, hogy „ez az ügy a liberalizmus egyik súlyos példája”.¹ Még aznap közölte a tényeket és véleményét Selmecivel, aki május 20-án – szokásosan vészjósó – feljegyzésével toldotta meg a leírtakat: „Kovács őrnagy elvtárs! Meg kell nézni Galajda ügyét, úgy tudom, a Mindszenti [sic!] őrzésére rendelt államvédelmi tisztek letartóztatásában is szerepe van.”

Selmeciék ekkor már pontosan ismerték a hadnagyi forradalom alatti tevékenységét. Az általa írt február 15-i feljegyzés mellett rendelkezésükre állt két tanúvallomása is, amelyeket az addigi vizsgálatok során vettek fel tőle.²

Kovácscon keresztül az ügy Bincsik István főhadnagyhoz, a rétsági alakulat – akkor már 31. Önálló Harckocsizóezred – elhárítóosztályához került.

Bincsik azonban nem sokat tudott megállapítani Galajda 1956. október-novemberi ténykedéséről (elsősorban az ávós örök letartóztatását szerette volna a nyakába varrni) és szovjetellenes kijelentéseiről, állítólag azért nem, mert a századparancsnok környezetéből már mindenki leszerelt.³

Ennek ellenére továbbra is Bincsiket, mint a HM II. Osztályának beosztottját bízták meg a további vizsgálatokkal. Szalmáék tehát nem vették át közvetlenül a nyomozás irányítását, hanem azt a katonai elhárítás kebelében hagyták. Ez megint csak arra utal, hogy a testőrök ügyét kezdetben külön kezelték, külön vizsgálóval és dossziéval, és csak a nyomozati szakasz lezárultával kapcsolták össze Pálkásékkal, akiket a vizsgálati osztályon láthatóan kiemelt figyelemben részesítettek (az ő esetükben, az 1953. évi 13. tvr. 13. paragrafusára hivatkozva, mely kimondja, hogy a hazaárulás, a kémkedés, és más különösen veszélyes államellenes bűncselekmények ügyében a nyomozást a Belügyminisztérium

Vajtai Gyula

rasztember halált okozó bántalmazásában. Ennek ellenére megkapta a Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérmet.

¹ ÁBTL V-143559. Gyémánt András 1957. május 20-i feljegyzése Galajda Béla ügyében.

² ÁBTL V-143559. Gyémánt András, 1957. május 20-i feljegyzés Selmeci ezredes számára. – Periratok, 203., 549. o.

³ ÁBTL V-143559. Bincsik István, 1957. május 30-i jelentés Galajda Béla ügyében.

államvédelmi szerveinek kell lefolytatni, az eljárásra az ORFK vizsgálati osztályát jelölték ki).

Bincsik már június elején kihallgatta Galajda ügyében a három letartóztatott parancsnokot, majd néhány nap múlva sajátos módon a két későbbi vádlott-társat, Vajtai Gyulát és Tóth Józsefet. Az ő vallomásukat egészítette ki Deák János, Poósz Márton és Mátravölgyi József – tehát három, a hadseregben maradt, de bármely pillanatban eljárás alá vonható katonatiszt! – kihallgatása, és ennyi Bincsik számára már elégségesnek bizonyult arra, hogy június 12-én Selmeci asztalára tegye az őrizetbe vételt elrendelő határozatot.¹

Ezután a nyomozó figyelmét Deli József ügye kötötte le. Június 14-én kihallgatta Devcsics Miklóst, majd 17-én Hajdú Lajos őrmestert, aki szintén tagja volt a salgótarjáni különítménynek. Azonban hamarosan eldőlhett, hogy a főhadnagy ügye nem a Galajdáééhoz, hanem a megyei nemzeti bizottság mellé rendelt katonai tanács vezetőinek peréhez lesz hozzácsapva, így azt Bincsik még a letartóztatás foganatosítása előtt leadta a megyei főkapitányság politikai osztályának.

Deli tárgyalásán az egyik tanú, aki régebben állítólag jó viszonyban volt a vádlottal, az ügyész kérdésére azt felelte, hogy „Devcsics hadnagy feljelentése alapján kezdtek kivizsgálni” a kiképzési osztályvezető salgótarjáni ténykedéseit. Amennyiben ez megfelel a valóságnak, az erősítené azt a megfigyelésünket, hogy a letartóztatások előtti tanúvallomások egy része inkább sorolható a feljelentések kategóriájába!²

A nyomozás átadásának valószínűleg más oka is volt, mert hamarosan a testőrköt szintén Nagy Tibor főhadnagy, a katonai elhárítás fővizsgálója vette át.

Galajda Bélát és Tóth Józsefet június 24-én, Vajtai Gyulát a következő napon vették őrizetbe.³ Mivel a másik szálát vizsgáló Berta Sándor éppen a parancsnokok ügyének lezárásán fáradozott, a három testőr kihallgatása csak július első hetében indult meg. Nagy Tibor az addigi anyagok, információk alapján gyakorlatilag már mindent tudott hármójuk szerepéről, így csupán néhány momentum kifejtése és pontosítása maradt a rövid, tulajdonképpen formális vizsgálatra.⁴

A vizsgálati anyagot Turcsányi Egonnak a Pasaréti úton történeteket taglaló, márciusban írt önvallomása, Váradi Gyula áprilisi kihallgatási jegyzőkönyvének egy másolata és még a Simonfi által folytatott decemberi, Pálinkás által kért ügyészségi vizsgálat egyik – Janecskó János vallomását rögzítő – részlete egészítette ki.

Az egyesített ügy vizsgálati dossziéjában maradt, tehát a peranyaghoz nem lett csatolva Turcsányi egy másik, 1956. december 19-i kihallgatásának anyaga (melyet nyilván a szovjet hatóságok adtak át a BM nyomozóinak) és az ÁEH

¹ Periratok, 214., 654., 658., 661., 664., 668., 671., 673. o.

² HL BKB B. IV. 764/1957. június 14-i tjkv. – Uo. 1957. június 17-i tjkv.

³ KFÜ Bf. 092/1957. 1957. augusztus 6-i vádirat.

⁴ Periratok, 601., 610., 613., 622. o.

egyik hivatalnokának, Telepó Sándornak – január 11-én – a magyar szervek által felvett tanúvallomása.¹

A fővizsgáló július 22-én nyilvánította Mindszenty József volt testőreit terheltté. Még aznap ismét kihallgatta őket. Egyikük sem vallotta magát bűnösnek.²

A „szabadítók” ügyének lezárása után Bertáék számára egyszerre sürgőssé vált a parancsnokok elleni vizsgálat befejezése is.

Az MSZMP pártvezetése július 2-án hozott határozatot a „belső reakció elleni harc néhány kérdéséről”, melyben elrendelték a megtorlási folyamat felgyorsítását: a „Belügyminisztérium az elkövetkezendő négy hónap alatt vizsgálja felül a fentiekben megjelölt [ellenforradalmi – a szerző] szerveket és személyeket, dokumentálja bűnösségüket, és adja át az ügyészségnek őket! Az ügyészség és az Igazságügy-minisztérium gondoskodik arról, hogy a bűnös ellenforradalmárok méltó büntetésben részesüljenek!”³

Berta a Kelemen Géza csoportvezető ügyész által eszközölt kihallgatások után, július végén adta át – csak percekig tartó – tanulmányozásra a több száz oldalas vizsgálati anyagot Pálincás Antalnak, Garami Lajosnak és Stift Róbertnek, amibe lehetséges, hogy már a Galajda-féle dosszié iratai is be voltak dolgozva. Talán ekkor került sor a két eljárás egyesítésére.⁴

Nem sokkal előbb különíthették el véglegesen Turcsányi Egon ügyét is, mivel az utolsó rá vonatkozó irat, amelyet a katonatisztek ügyészségi dossziéja őriz, június 24-én keletkezett. Benne Rajos a volt titkár előzetes letartóztatásának meghosszabbítását kérte az ügyészségtől, éppen a Pálincás ügyében már többször is eljáró Simonfitól, mivel „nevezett bűntársai csak a közelmúltban kerültek előzetes letartóztatásba és ügyében még tart a vizsgálat”.⁵

Berta Sándor a dosszié lezárásának napján is kénytelen volt tanúkihallgatást foganatosítani Keresztes János ügyében. A sokat tapasztalt testőrparancsnok egészen az ítélethozatalig tartani tudta magát Josef Švejk örök igazságához: „... a katonai bíróságok előtt senki se szabad, hogy valljon.”⁶

¹ Periratok, Turcsányi Albert Egon 1957. március 28-i önvallomása. – Uo. 640. o. – ÁBTL V-147842. Janecskó János 1956. december 12-i ügyészségi tjkv. – Uo. Turcsányi Egon 1956. december 19-i kjkv. kivonata – Uo. Telepó Sándor 1957. január 11-i tjkv.

² Ekkor már Loss András alezredes volt a HM II. Osztály Vizsgálati Alosztályának vezetője. – Periratok, 748., 753., 760., 774. o.

³ Az MSZMP KB Politikai Bizottsága határozata a belső reakció elleni harc néhány kérdéséről. Budapest, 1957. július 2. In: Iratok, 590. o.

⁴ Periratok, 98., 100., 176., 178., 180. o. – KFÜ Bf. 092/1957. Pálincás Antal 1957. július 25-i ügyészségi kjkv.

⁵ KFÜ Bf. 092/1957. 1957. június 24-i előterjesztés Turcsányi Egon előzetes letartóztatásának meghosszabbítására.

⁶ Jaroslav Hašek: *Švejk*. Budapest, Európa Kiadó, 1990. 448. o.